

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Josefine Høyby Fathi

Barnrättsperspektivet i straffrätten – ett minne blott?

Särbehandlingen av unga lagöverträdare med särskilt fokus på straffmyndighet och straffreduktion i ljuset av dir. 2023:112

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Ulrika Andersson

Termin: VT 2024

Innehåll

Summary	5
Sammanfattning	6
Förord.....	7
Förkortningar.....	8
1 Inledning	9
1.1 Bakgrund	9
1.2 Syfte och frågeställning.....	11
1.3 Metod och perspektiv	12
1.4 Material.....	15
1.5 Avgränsningar	16
1.6 Forskningsläge.....	18
1.7 Disposition.....	18
2 Grunderna för bestraffning och särskilda skäl för att särbehandla unga lagöverträdare.....	20
2.1 Straffteorier.....	20
2.1.1 Proportionalitet.....	22
2.1.2 Allmänprevention.....	22
2.1.3 Individualprevention	23
2.1.4 Humanitetshänsyn	24
2.2 Skälen för en särbehandling av unga lagöverträdare.....	25
2.2.1 Ungas utvecklade ansvarsförmåga	25
2.2.2 Större sanktionskänslighet	26
2.2.3 Tolerans.....	28
2.3 Något om det spänningsfält som uppstår i hanteringen av unga lagöverträdare	28
3 Bestraffningen av barn och unga med fokus på straffmyndighet och straffreduktion.....	30
3.1 Historisk tillbakablick	30
3.1.1 Från landskapslagarna till 1864 års strafflag	30
3.1.2 Utvecklingen av 1864 års strafflag	31
3.1.3 Införandet och utvecklingen av brottsbalken	33
3.2 Regleringen i nutid	35
3.2.1 Straffmyndighetsåldern	36
3.2.2 Straffvärde, straffmätning och straffreduktion.....	36
3.2.3 Påföljdsvalet och ett exempel på de tröskeeffekter som kan uppstå	38

3.3	Borttagandet av straffreduktionen för åldersgruppen 18–20 och den diskussion som föranledde förändringen	39
3.4	Regerings fortsatta förslag och tillsättandet av flera utredningar med snäva uppdrag.....	42
4	Barns rätt.....	44
4.1	Inledande anmärkningar	44
4.2	FN:s konvention om barnets rättigheter	44
4.2.1	Relevanta artiklar	45
4.2.1.1	Grundläggande principer	45
4.2.1.2	Artikel 37.....	46
4.2.1.3	Artikel 39.....	46
4.2.1.4	Artikel 40.....	46
4.2.2	Den allmänna kommentaren om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet	47
4.2.3	Rekommendationer till Sverige från FN:s barnrättskommitté	48
4.3	Erfarenhetsmaterial från Danmark	48
4.3.1	Varför titta på Danmark?	48
4.3.2	Införandet av en lägre straffbarhetsålder.....	49
4.3.3	Erfarenheter.....	50
5	Analys av direktivet <i>Skärpta regler för unga lagöverträdare</i>	52
5.1	WPR-analys av dir. 2023:112.....	52
5.1.1	Överväga och om lämpligt lämna förslag på en sänkning av straffmyndighetsåldern.....	53
5.1.1.1	Hur beskrivs problemet?.....	53
5.1.1.2	Vilka underliggande antaganden finns representerade i problembeskrivningen?	53
5.1.1.3	Vilka effekter kan problembeskrivningen få?	54
5.1.2	Föreslå hur ålder kan ges minskad betydelse vid straffmätningen för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år	55
5.1.2.1	Hur beskrivs problemet?.....	56
5.1.2.2	Vilka underliggande antaganden finns representerade i problembeskrivningen.....	56
5.1.2.3	Vilka effekter kan problembeskrivningen få?	57
5.2	Förhållningssättet till barnkonventionen i dir. 2023:112	58
6	Slutanalys.....	60
6.1	Introduktion	60
6.2	Utvecklingen av bestämmelserna för straffmyndighet och straffreduktion.....	60

6.3	Förhållandet mellan dagens reglering, skälen att särbehandla unga lagöverträdare och grunderna till bestraffning.....	62
6.4	Eventuella effekter av problembeskrivningen i dir. 2023:112 ur ett barnrättsligt perspektiv	66
6.5	Avslutande reflektioner	68
	Källförteckning	70

Summary

The recent years have been characterized by an increasingly repressive criminal policy, something that has also affected the treatment of young offenders. In July 2023, the Swedish government appointed an inquiry through the Committee *Skärpta regler för unga lagöverträdare* (dir. 2023:112), which will consider, among other things, a lowering of the age of criminal responsibility and propose how age can be given reduced significance in sentencing for young offenders aged 15–17.

The purpose of this thesis is to investigate the perception of young offenders' criminal liability and problematize any changes of this perception from a child rights perspective. This is done by examining the provisions on criminal responsibility through the age of criminal responsibility and the sentencing reduction, as well as how they have evolved and been motivated over time. The grounds for punishment as well as the reasons that form the basis for differential treatment are examined to scrutinize how the regulation relates to them. Today's view on young offenders is examined in the thesis through a WPR analysis of the problem description in dir. 2023:112. According to the WPR analysis, the solution to a problem also reveals what we perceive the problem to be. By using the WPR model, the underlying problem description in the directive can be examined. In addition, an investigation of the underlying assumptions represented in the problem description as well as any effects of it is enabled. The study is conducted from a child rights perspective, aiming to examine if the perspective has an impact. The child rights perspective mainly relates to the Convention on the Rights of the Child, which has been Swedish law since 2020, as well as UN statements. In addition to the WPR method, the legal dogmatic method is used to answer the thesis's questions, making law, legislative materials, and legal doctrine the primary sources.

In summary, the thesis concludes that dir. 2023:112 is a clear example of the diminishing significance of the reasons that have long formed the basis for differential treatment of young offenders, in favor of arguments about the need for action against crime. Based on the problem description in dir. 2023:112, it can be questioned to what extent the child rights perspective has the impact it is intended to have. In conclusion, it is noted that a future where the age of criminal responsibility is lowered no longer seems entirely foreign, and we can already expect that the reduction in sentencing for youths aged 15 to 17 will be limited.

Sammanfattning

De senaste åren har präglats av en alltmer repressiv kriminalpolitik, något som även påverkat särbehandlingen av unga lagöverträdare. I juli 2023 tillsatte regeringen genom kommittédirektivet *Skärpta regler för unga lagöverträdare* (dir. 2023:112) en utredning som ska överväga bland annat en sänkt straffmyndighetsålder samt föreslå hur ålder kan ges minskad betydelse vid straffmätningen för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år.

Syftet med uppsatsen är att utreda synen på unga lagöverträdares straffbarhet samt problematisera eventuella förändringar av den ur ett barnrättsperspektiv. Detta görs genom att undersöka bestämmelserna om straffmyndighet och straffreduktion samt hur de sett ut, utvecklats och motiverats över tid. Grunderna för bestraffning såväl som de skäl som utgör grunden för en särbehandling, utreds för att kunna granska hur regleringen förhåller sig till det. Dagens syn på unga lagöverträdare undersöks i uppsatsen genom en *WPR-analys* av problembeskrivningen i dir. 2023:112. Enligt WPR-analysen, visar lösningen på ett problem även vad vi anser problemet vara. Genom att använda WPR-modellen kan den underliggande problembeskrivningen i direktivet undersökas. Därtill möjliggörs en undersökning av de underliggande antaganden som finns representerade i problembeskrivningen såväl som eventuella effekter av det. Studien görs utifrån ett barnrättsperspektiv och syftet är att därigenom kunna undersöka om det barnrättsliga perspektivet får genomslag. Barnrättsperspektivet relateras i huvudsak till barnkonventionen som sedan 2020 är svensk lag, såväl som FN:s yttranden. För att besvara uppsatsens frågeställningar används utöver WPR-metoden även den rättsdogmatiska metoden, varför lag, lagförarbeten, och juridisk doktrin blir de primära källorna.

Sammanfattningsvis konstaterar uppsatsen att dir. 2023:112 är ett tydligt exempel på att skälen som länge utgjort grunden för en särbehandling av unga lagöverträdare ges allt mindre betydelse till förmån för argument om ett behov av krafttag mot brottsligheten. Utifrån uppdragets problembeskrivning kan det ifrågasättas i vilken mån det barnrättsliga perspektivet får det genomslag som det är ämnat att få. Avslutningsvis konstateras att en framtid där straffmyndighetsåldern sänks inte längre verkar helt främmande, och redan nu kan vi vara inställda på att straffreduktionen för ungdomar i åldersgruppen 15–17 år begränsas.

Förord

Det är med en gnutta vemod men ännu mer tacksamhet som jag nu lämnar Lund.

Tacksamhet för att jag under min tid på juristprogrammet hittat vänner för livet. Minnena från dessa år med er, är ovärderliga för mig. Jag ser framemot allt det vi tillsammans har framför oss och att få bevittna allt det ni kommer att åstadkomma.

Tacksamhet för mina fantastiska vänner utanför den bubbla som juristprogrammet kan bli. Tack för att ni funnits vid min sida genom alla dessa år och gång på gång påmint mig om allt det livet är.

Tacksamhet för min underbara familj och Sebastian för den trygga punkt ni är och för att ni alltid tror på mig. När allt har känts övermäktigt har ni funnits med kloka råd och peppande ord.

Och sist men inte minst – tack Ulrika, för dina värdefulla råd och insikter vid skrivandet av denna uppsats!

Jag omfamnar framtiden med öppna armar och en nyfikenhet för allt det som komma skall.

Josefine Höyby Fathi

Lund den 21 maj 2024

Förkortningar

Barnkonventionen - FN:s konvention om barnets rättigheter

Barnrättskommittén - FN:s kommitté för barnets rättigheter

BrB - Brottsbalken (1962:700)

Brå - Brottsförebyggande rådet

Dir. - Kommittédirektiv

LVU - lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Prop. - Proposition

SiS - Statens institutionsstyrelse

SOU - Statens offentliga utredningar

SvJT - Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I Sverige finns det särskilda bestämmelser för straffmyndiga personer som begår brott innan de fyllt 21 år, så kallade *unga lagöverträdare*. Den 1 januari 2022 gjordes en uppmärksammas ändring av de särskilda bestämmelserna. Ungdomsreduktionen togs bort för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år vid allvarligare brottslighet.¹ Ändringen genomfördes inte utan kritik.² Särbehandling av unga lagöverträdare har länge varit en självklarhet inom den svenska straffrätten. Bestämmelserna går långt tillbaka i tiden. I 1864 års strafflag blev det lagstadgat att barn under 15 år som begick brottsliga gärningar inte skulle vara straffbara.³ Det infördes även strafflättnader för personer som fyllt 15 år men fortfarande var under 18 år.⁴ I dag, två år efter 2022 års slopande av delar av ungdomsreduktionen, fortsätter regeringen att utreda frågor om ytterligare straffskärpningar samt borttaganden av regler som särbehandlar unga lagöverträdare.

Den politiska debatten har de senaste åren, mot bakgrund av rådande situation där det begås många grova våldsbrott med koppling till gängkriminalitet, haft stort fokus på dels straffskärpningar, dels unga lagöverträdare. Mellan 2015 och 2022 tog regeringen initiativ till över 60 straffskärpningar och även de unga lagöverträdarna hamnar i fokus.⁵ Statistik från Brå visar att 78 personer av totalt 173 personer misstänkta för fullbordat mord och dråp samt miss-handel med dödlig utgång med användning av skjutvapen i 2022, var mellan 15 och 20 år gamla.⁶ Statistik av detta slag används inte sällan för att förmedla att ungdomsbrottsligheten ökat och att det krävs omedelbara åtgärder. Forskning har däremot visat att det inte finns belägg för tesen att ungdomsbrottsligheten generellt har ökat. Tvärtom visar forskning att ungdomsbrottsligheten minskat under de senaste 30 åren.⁷ Ungdomar är förvisso den mest brottsaktiva gruppen i samhället men noterbart är att de klart vanligaste brotten bland ungdomar är av mer lindrigt slag, så som snatteri. För den stora

¹ Prop. 2021/22:17, s. 1.

² Prop. 2021/22:17, s. 25–26.

³ 5 kap. 1 § 1864 års strafflag.

⁴ 5 kap. 3 § 1864 års strafflag.

⁵ Bäcklund (2022), s. 39–40.

⁶ Brå: *Det ökade våldet i kriminella miljöer*.

⁷ Estrada (2022), s. 73–74.

majoriteten av ungdomar är brottsligheten en övergående fas och efter ungdomsåren minskar brottsligheten drastiskt.⁸

En tydlig trend mot en ökad politisering av straffrätten har märkts över hela västvärlden. Det kan bero på att allmänheten vill se snabba resultat och att politikerna mot bakgrund av det inför så kallad symbolisk lagstiftning. Med detta avses lagstiftning som presenteras som effektiva åtgärder, trots brist på empiriskt stöd. Det kan hävdas att det främst handlar om att skapa en illusion av åtgärder mot brottslighet, samtidigt som det ger bilden av en handlingskraftig statsmakt för att lugna en oroad allmänhet.⁹

Regeringspartierna och Sverigedemokraterna enades genom *Tidöavtalet* om ett gemensamt samarbete under mandatperioden 2022–2026. I denna politiska överenskommelse enades samarbetspartierna bland annat om flertal ”krafttag mot ungdomsbrottsligheten”. Ett av förslagen var att överväga en sänkning av straffbarhetsåldern samt att undersöka möjligheterna att sänka och ta bort straffreduktionerna för unga lagöverträdare rent generellt.¹⁰ Justitieminister Gunnar Strömmer har sedan dess uttryckt att straffbarhetsåldern 15 år är anpassad efter en annan tid och verklighet än dagens, samt att det finns flera länder med lägre åldersgränser, exempelvis Tyskland med 14 år och Nederländerna med 12 år.¹¹ I juli 2023 tillsatte regeringen genom kommittédirektivet *Skärpta regler för unga lagöverträdare* en utredning som ska utreda dessa frågor.¹² Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkesson, anförde i oktober 2023 i Ekot att straffbarhetsåldern borde sänkas till åtminstone 13 år. Som argument för detta framhåller Åkesson bland annat brottsoffrens rätt till upprättelse men också att allmänheten har rätt till trygghet från farliga människor oberoende den farliga människans ålder.¹³

Det svenska straffrättsystemet bygger på ett antal centrala principer och teorier som skapar förklaringsmodeller till varför och hur samhället bestraffar lagöverträdare. I takt med att fler lagförändringar dels föreslås, dels genomförs, kan det verka som att grundläggande uppfattningar om brottslighet och straff särskilt för unga lagöverträdare har förändrats. En sådan kursändring väcker mer djupgående frågor om samhällets syn på brottslighet, straffbarhet

⁸ Estrada (2022), s. 46–49.

⁹ Asp och Ulväng (2013), s. 56.

¹⁰ Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige, s. 21–22.

¹¹ SVT: *Regeringen vill sänka straffåldern – sågas av forskare*.

¹² Dir. 2023:112.

¹³ SVT: *Jimmie Åkesson (SD): Sänk straffmyndighetsåldern till 13 år*.

och vedergällning. Tankar om den sårbarhet som följer med ungdomen, har länge varit ett skäl som varit ledande för att särbehandla de unga lagöverträdarna.¹⁴ Utifrån vad politiker uttrycker, de lagförslag som läggs fram och förändringarna som görs, ställs det allt högre krav på unga. Att vara ung kanske inte längre ses som en ursäkt. Frågan som uppstår är om politikerna i sin önskan att bekämpa kriminaliteten, har glömt bort barnperspektivet och de skyddsintressen och ideologier som åtminstone tidigare motiverade en särbehandling?

1.2 Syfte och frågeställning

Uppsatsen ska utreda hur synen på unga lagöverträdare straffbarhet har sett ut över tid samt hur den har förändrats på senare tid. Det görs genom att undersöka särbehandlingen av unga lagöverträdare särskilt vad gäller straffmyndighet och straffreduktion. För att skapa en djupare förståelse för de syften som motiverar dels bestraffning, dels särbehandling, görs en kritisk granskning av dagens reglering mot straffteorier såväl som skälen för en särbehandling. Syftet med uppsatsen är därtill att problematisera den eventuellt förändrade synen på de yngsta lagöverträdarna ur ett barnrättsperspektiv. Barn har särskilda rättigheter enligt svensk lag och det är relevant att undersöka om det tillgodoses när straffrätten samtidigt visar tecken på att bli alltmer repressiv även mot dem. Detta undersöks genom att titta på kommittédirektivet *Skärpta regler för unga lagöverträdare* (dir. 2023:112) som aktualiserar en eventuellt förändrad syn särskilt på de yngsta lagöverträdarna. För att uppfylla uppsatsens syfte används följande frågeställningar:

- Hur har reglerna för särbehandlingen av unga lagöverträdare särskilt i fråga om straffmyndighet och straffreduktion utvecklats och motiverats genom historien, samt hur ser regleringen ut idag?
- Hur förhåller sig dagens reglering till de skäl som finns för en särbehandling av unga lagöverträdare såväl som till de straffteorier som är dominerande i diskussionen om grunderna för bestraffning?
- Vad indikerar problembeskrivningen i kommittédirektivet *Skärpta regler för unga lagöverträdare* om synen på unga lagöverträdare

¹⁴ Se avsnitt 2.2.

under 18 år, särskilt ur ett barnrättsperspektiv? Vad kan effekter av det bli? Frågan fokuserar på följande delar av uppdraget:

- ”överväga och, om lämpligt, lämna förslag på en sänkning av straffmyndighetsåldern”
- ”föreslå ändringar som innebär att ålder ges minskad betydelse vid straffmätningen för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år”

1.3 Metod och perspektiv

Uppsatsens första delfråga utgör en kartläggning av gällande rätt beträffande straffmyndighet och straffreduktion för unga lagöverträdare, såväl som tidigare straffrättslig reglering på området. För att kunna besvara frågeställningen används därför den rättsdogmatiska metoden. Den rättsdogmatiska metoden går ut på att fastställa gällande rätt och kräver förankring i accepterade rättskällor enligt rättskälleläran.¹⁵ Det traditionella juridiska materialet kommer därmed användas för att utreda gällande rätt samt gällande rätt ur ett historiskt perspektiv.

För att besvara den andra delfrågan kommer jag beskriva vilken funktion straffet kan anses ha genom olika straffteorier som styr bestraffning i påföljdsbestämningen. Utgångspunkten tas i teorier om proportionalitet, allmänprevention, individualprevention och humanitet. Enligt bland annat Jareborg och Zila är det dessa grundläggande uppfattningar som i årtusenden har dominerat diskussionen om varför man straffar och vad syftet med bestraffning är.¹⁶ Därtill kommer jag att redogöra för vilka skäl som anses utgöra grunden för en särbehandling av unga lagöverträdare. Därefter görs en kritisk granskning av dagens reglering utifrån skälen för särbehandlingen och de straffteorier som diskuterats.

Den tredje frågan är den delfråga som kommer att ges störst fokus i uppsatsen. Det är genom den som uppsatsen ska undersöka och problematisera den eventuellt förändrade synen på de yngsta lagöverträdarna ur ett barnrättsperspektiv. Delfrågan tar avstamp i kommittédirektivet *Skärpta regler för unga lagöverträdare* (dir. 2023:112).

¹⁵ Kleineman (2018), s. 21.

¹⁶ Jareborg och Zila (2020), s. 65.

I nuläget finns det i uppdraget *Skärpta regler för unga lagöverträdare* inte mer än ett direktiv med tillhörande problembeskrivning. Eftersom det endast är ett direktiv, finns det en begränsad mängd information att tillgå. Det innebär dock inte att denna information inte är både viktig och intressant – snarare tvärtom. Sättet som problemen beskrivs i direktivet säger mycket om hur regeringen just nu ser på de yngsta lagöverträdarna och eventuella straffskärpningar. Direktivet sätter ramen för den utredning som senare kommer. Därmed kan det visa mycket om vad den politiska viljan är samt vad regeringen önskar att uppnå genom uppdraget.

För att utreda synen på unga lagöverträdare i dir. 2023:112 kommer jag att göra en form av diskursanalys av problemformuleringen. Inspiration hämtas från Bacchi och Goodwins metod *What's the Problem Represented to be*, härnäst *WPR-analysis*. WPR-analysen lämpar sig särskilt för att göra analyser av politiska förslag, utredningar samt dokument och identifiera problemet i dem. Problem är enligt WPR-metoden konstruerade och inte objektiva, varför modellen studerar hur problemen och deras lösningarna har formulerats.¹⁷ Modellen utgår från en rad konstruerade frågor som kan användas som de är eller anpassas till kontexten. Frågorna ser ut enligt följande¹⁸:

- (1) Hur beskrivs/framställs problemet i det specifika dokumentet?
- (2) Vilka underliggande antaganden finns representerade i problembeskrivningen?
- (3) Hur har representationen av problemet kommit till?
- (4) Vad lämnas som oproblematiskt i problembeskrivningen?
- (5) Vilka effekter kan problembeskrivningen få?
- (6) Hur och var har problembeskrivningen producerats, spridits och legitimerats?

I ett förslag eller i ett direktiv som i detta fall, redogörs för problem som behöver åtgärdas samt hur ett förslag på åtgärd kan se ut. Hur problemen framställs utgör en särskild representation av problemet och det säger på så sätt även något om vad problemet anses vara. Med andra ord – genom att något

¹⁷ Bacchi (2009), s. xi.

¹⁸ Bacchi och Goodwin (2016), s. 20.

föreslås, visar det vad vi tror problemet är. Lösningförslagen skapar på så sätt en problembeskrivning.¹⁹

Jag kommer att använda mig av WPR-modellens fråga 1, 2 och 5. Fråga 1 undersöker hur problemet beskrivs genom att se på vilket förslag på lösning som läggs fram. Fråga 2 fokuserar på vilka underliggande antaganden som görs genom sättet att formulera problemet samt vad som därigenom tas för givet och vad som inte ifrågasätts.²⁰ Fråga 5 använder jag för att titta på vad problembeskrivningen kan få för effekter. Bacchi menar att problembeskrivningar påverkar olika grupper av människor olika. Därför kan det vara viktigt att exempelvis fundera över vem som gynnas respektive missgynnas av problembeskrivningen. Tillskrivningar av ansvar för problemet kan påverka dels de som pekats ut, dels uppfattningar hos resten av samhället om vem som ska bära skulden för problemet. Det är den typen av effekter som bör funderas över vid besvarandet av fråga 5.²¹

Det bör förtydligas att jag inte följer WPR-analysen till punkt och pricka. I stället har den använts som inspiration och utgångspunkt när jag tittat på nämnda direktiv. Anledningen till detta val är, som ovan redogjorts för, att metoden fungerar bra för att undersöka underliggande problembeskrivningar samt att den kan anpassas till kontexten.

Genom barnrättsperspektivet lägger jag fokus vid barns rättigheter, särskilt enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som sedan 2020 är svensk lag.²² Enligt Singer, kan begreppet *barnperspektiv* bli en sammanfattning av begrepp som barnets bästa, barnets vilja och barns rätt. Barnperspektivet syftar till att olika synsätt på barn och barns rättigheter förenas.²³ Utgångspunkten för ett barnperspektiv är barnens fulla människovärde samt att de är unika individer med egna behov. Barndomen är inte bara en förberedelse för vuxenlivet. Det är en del av livet med ett värde i sig. Genom barnperspektivet ses olika alternativ ur barnets synvinkel. Perspektivet innefattar empati, inlevelse och förmåga att identifiera sig med barnets situation.²⁴ I förevarande uppsats är det i detta som synen på barn tar avstamp.

¹⁹ Bacchi och Goodwin (2016), s. 13–14.

²⁰ Bacchi (2009), s. 3–5

²¹ Bacchi (2009), s. 15–18.

²² Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

²³ Singer (2022), s. 35.

²⁴ SOU 1997:116, s. 138.

Som ovan nämnts är barnkonventionen svensk lag, vilket bland annat innebär att barnets bästa ska beaktas och komma i första hand vid alla åtgärder och beslut som rör barnet.²⁵ En metod som FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) rekommenderar för att säkerställa att det som bedöms vara barnets bästa beaktas i första hand, är en så kallad *barnkonsekvensanalys*. Barnkonsekvensanalysen är en konsekvensbedömning av barnets rättigheter, som ska förutse effekterna av exempelvis en föreslagen lag eller bestämmelse. Bedömningen ska vila på de grundläggande principerna i barnkonventionen och noga beakta de konsekvenser som en viss åtgärd kommer att få för barn. Bedömningen kan grundas på bidrag från barn, civilsamhället och experter, men även från relevanta myndigheter, akademisk forskning och dokumenterad erfarenhet såväl inhemsk som utländsk. På så sätt kan barnets bästa definieras och tryggas att barnets rättigheter beaktas.²⁶ Utan att göra anspråk på en fullständig barnkonsekvensanalys då min uppfattning är att det kräver ett mycket mer omfattande arbete, men även då det inte är uppsatsens uttalade syfte, är förhoppningen att uppsatsen åtminstone ska exemplifiera sådant som en barnkonsekvensanalys också torde visa på.

1.4 Material

Materialet utgår från de traditionella rättskällorna i form av lagtext och förarbeten samt juridisk doktrin. Urvalet grundar sig bland annat i att mycket av den doktrin som använts har rättslig auktoritet då den av domstolar behandlas som gällande rätt, samt då diverse utredningar har använt sig av doktrinen. Litteratur och artiklar som använts är utöver det, författad av personer som är specialiserade inom respektive områden samt som bedöms besitta mycket goda kunskaper.

I den del som redogör för olika straffteorier, används företrädesvis juridisk doktrin. Främst används "Straffrättens påföljdlära" av Jareborg och Zila. Jag har även använt mig mycket av Borgeke och Forsgrens "Att bestämma påföljd för brott" samt Axel Holmgrens artikel "Om den s.k. ungdomsreduktionen". I den del som redogör för skälen för en särbehandling av unga lagöverträdare, används utöver det material som redan nämnts, även Mareike Perssons avhandling "Caught in the Middle? Young offenders in the Swedish and German criminal justice systems".

²⁵ Se mer under avsnitt 4.

²⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013), p. 99.

För att presentera nuvarande och tidigare straffrättslig reglering avseende unga lagöverträdare, används främst brottsbalken (1962:200), äldre lagtext, förarbeten och andra offentliga publikationer i enlighet med den rättsdogmatiska metoden. I den del som gäller tidigare straffrättslig reglering använder jag mig även av juridisk litteratur – främst Nordlöf, Bäcklund, Wallén och Annars.

För besvarandet av den tredje delfrågan har jag som ovan nämnts tagit viss inspiration från barnkonsekvensanalysen som barnrättskommittén rekommenderar. Mot bakgrund av det kommer jag att använda mig av följande material. Bestämmelser i barnkonventionen, dels sådana som bedömts vara relevanta för uppsatsens ämne, dels de grundläggande principerna samt FN:s barnrättskommittés slutsatser och rekommendationer samt allmänna kommentarer. I uppsatsen beskrivs även vad forskning och kunskap visar om konsekvenserna av straffrättsliga åtgärder för barn. Utöver det kommer jag titta på utländskt erfarenhetsmaterial beträffande effekterna av en sänkt straffbarhetsålder. Mer specifikt kommer det behandla erfarenheter från Danmark till följd av en sänkt straffmyndighetsålder.

1.5 Avgränsningar

Ämnet unga lagöverträdare är i sig oerhört brett och det finns vid skrivandet av en sådan här uppsats mycket som kan beröras. Därtill tillkommer konstant nya lagförslag och utredningar på området. Det ställer krav på att uppsatsen avgränsas. Uppsatsen redogör enbart för de delar av särbehandlingen som avser straffmyndighetsåldern, samt straffmätningen och påföljdsvalet för unga lagöverträdare med fokus på åldersgruppen 15–17 år. Den del som redogör för straffmätning och påföljdsval är inriktad på att beskriva hur straffreduktionen fungerar. Åldersgruppen 18–20 år behandlas endast kortfattat i vissa delar, bland annat vad gäller borttagandet av straffreduktionen. Nuvarande lagstiftning och regelverk för lagöverträdare under straffmyndighetsåldern behandlas inte, då det är ett helt ämne för sig. Frågor om exempelvis tillvägagångsätt vid brottsmisstanke, preskriptionsregler eller processuella frågor som kan uppstå när det gäller unga lagöverträdare behandlas inte heller. De särskilda ungdomspåföljderna behandlas endast mycket kort. Anledningen är dels utrymmesskäl, dels att det inte är av betydelse för att uppfylla uppsatsens syfte.

Den historiska tillbakablicken kommer att redogöra för hur särbehandlingen av unga lagöverträdare har växt fram och motiverats, särskilt i fråga om

straffmyndighetsålder och bestraffning. Tillbakablicken syftar till att ge en bild av förändringarna av särbehandlingen av unga lagöverträdare. Samtidigt är det inte möjligt eller nödvändigt att gå in på samtliga ändringar genom historien. Därtill redogör tillbakablicken i korta drag för några av de straffteorier som gjort avtryck genom historien. Sammanfattningsvis görs inga anspråk på fullständighet i den historiska tillbakablicken.

Fokus för det barnrättsliga perspektivet är barnkonventionen och barnrättskommitténs arbete. Även om det finns bestämmelser om barns rättigheter i exempelvis EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna samt i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR), är de inte på samma sätt specifikt inriktade på barns rättigheter som barnkonventionen är. Dessutom täcker de inga andra rättigheter än de som redan omfattas av barnkonventionen. Därför har jag valt att inte ge ytterligare beskrivningar av dem.

Jag har valt att låta den del som behandlar erfarenhetsmaterial från Danmark vara ett kort avsnitt som endast behandlar frågan om straffmyndighetsålder. Anledningen till det är att det är en fråga som är väsentlig för uppsatsens syfte samt att det erfarenhetsmaterial som finns är av stor relevans. Det finns även mycket förarbeten samt väldigt tydlig forskning beträffande detta. Det kan vara svårt att hitta jämförelsematerial samt statistik som är överförbart länder emellan eftersom sättet länder för statistik bland annat för brottslighet, kan skilja sig mycket åt. Risken med att göra ett större komparativt avsnitt på området kan därför vara att jämförelserna blir missvisande. Beträffande straffmyndighetsåldern, som är ett mycket avgränsat exempel, fanns däremot tydlig och användbar forskning.

Begreppen straffmyndig, straffbar, straffbarhetsålder och straffmyndighetsålder används synonymt för att skapa flyt i texten. Detsamma gäller begreppen straffteori och straffideologi. Enligt Jareborg och Zila brukar det traditionellt sett talas om straffteorier, medan de föredrar samlingsordet ”straffideologier”.²⁷ Jag har valt att inte ta ställning i frågan och därmed använda orden synonymt.

²⁷ Jareborg och Zila (2020), s. 65.

1.6 Forskningsläge

Det finns mycket som skrivits dels om straffteorier, dels om skälen för särbehandlingen av unga lagöverträdare vilket gjort att jag i de utredande delarna har haft tillgång till en stor mängd material.

Runt tiden för borttagandet av ungdomsreduktionen för åldersgruppen 18–20 år, berördes straffskärpningar för unga lagöverträdare mycket i den juridiska debatten både genom uppsatser, artiklar och i litteraturen. Fokuset var dock ett annat – nämligen de myndiga unga lagöverträdarna.

Uppdraget *Skärpta regler för unga lagöverträdare* ska redovisas senast i januari 2025. Det skapar en begränsning i mängden material som finns att tillgå beträffande regeringens förslag om ändringar och skärpningar av den straffrättsliga särbehandlingen av unga lagöverträdare 15–17 år. Mot bakgrund av det blir SOU 2018:85 *Slopad straffrabatt för unga myndiga* och prop. 2021/22:17 *Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet* viktiga och intressanta eftersom de berört liknande frågor som aktuellt kommittédirektiv. Det är även relevant att fundera över huruvida argumenten som användes för att genomföra straffskärpningar för unga lagöverträdare mellan 18–20 år, kan användas för att genomföra straffskärpningar för lagöverträdare under 18 år. Min uppfattning är att frågan om skärpta straff för omyndiga straffmyndiga tidigare berörts på ett mycket hypotetiskt sätt men att det nu till följd av dir. 2023:112 ges anledning att skriva om det på ett faktiskt sätt. Det har inte kommit till min kännedom att ifrågavarande kommittédirektiv har analyserats och utretts utifrån ett barnrättsligt perspektiv på det sätt som denna uppsats ämnar göra.

1.7 Disposition

I kapitel 2 redogörs för de straffteorier som varit dominerande genom historien såväl som de skäl som kan sägas ligga till grund för en särbehandling av unga lagöverträdare.

Kapitel 3 beskriver hur lagstiftningen har växt fram och hur den ser ut idag. Det görs även en mer ingående redogörelse för borttagandet av straffreduktionen för lagöverträdare 18–20 år, samt ges exempel på andra utredningar som tillsatts med snarlika teman.

I kapitel 4 utreds barnrättsperspektivet på djupet med fokus på relevanta artiklar i FN:s konvention om barnets rättigheter, den allmänna kommentaren

om barns rättigheter i det straffrättsliga systemet samt barnrättskommitténs rekommendationer till Sverige. Därtill görs en kort redogörelse för den sänkning som gjordes av straffbarhetsåldern i Danmark, utredningen som ledde fram till sänkningen samt relevanta erfarenheter.

I kapitel 5 analyseras kommittédirektivet *Skärpta regler för unga lagöverträdare* genom en WPR-analys. Därtill analyseras på vilket sätt regeringen förhåller sig till barnkonventionen i direktivet.

Kapitel 6 är det avslutande kapitlet där det som framkommit i uppsatsens föregående kapitel analyseras för att i sin tur även besvara frågeställningarna.

2 Grunderna för bestraffning och särskilda skäl för att särbehandla unga lagöverträdare

Detta kapitel inleds med några allmänna anmärkningar om straffteorier. Det ges sedan en översiktlig presentation av de grundläggande straffteorier som genom historiens gång har dominerat diskussionen om varför man straffar och vad syftet med bestraffning är.²⁸ Därefter presenteras skäl för särbehandlingen av unga lagöverträdare som ofta lyfts fram samt något kortfattat om hur skälen kan kopplas till straffteorierna. Kapitlet avslutas med avsnitt som lyfter fram det spänningsfält som området kan sägas präglas av.

2.1 Straffteorier

Jareborg och Zila beskriver i *Straffrättens påföljdslära* brott och straff som något som finns i varje samhälle. Med *brott* avses att någon bryter mot samhällets uppställda regler, med *straff* avses det lidande som någon tillfogas till följd av att denne brutit mot de uppställda reglerna.²⁹ Genom åren har många teorier utvecklats om varför samhället ska straffa den som överträder de lagar som samhället ställt upp.³⁰ Ett straff är enligt 1 kap. 3 § brottsbalken antingen böter eller fängelse. Det är således bara böter och fängelse som juridiskt sett kvalificeras som straff. Andra ingripanden som exempelvis villkorlig dom, skyddstillsyn och de särskilda brottspåföljderna för unga lagöverträdare kvalificeras i stället som *påföljder* i brottsbalkens mening.³¹ Straffteorierna är internationella och den svenska uppdelningen mellan straff och påföljd tas inte hänsyn till.³² Med straff avses därför i denna uppsats även andra påföljder än straff i brottsbalkens mening.

Det svenska straffsystemet kan delas in i tre olika nivåer – den lagstiftande nivån, den dömande nivån och den verkställande nivån. Detta kan också refereras till som hot om straff, ådömande av straff och verkställighet av straff.³³ Olika straffteorier får olika stort genomslag beroende på vilken av nivåerna de appliceras på, eftersom olika syften är styrande på olika nivåer i

²⁸ Jareborg och Zila (2020), s. 65.

²⁹ Jareborg och Zila (2020), s. 13.

³⁰ Borgeke och Forsgren (2021), s. 34.

³¹ Asp och Ulväng (2013), s. 16.

³² Jareborg och Zila (2020), s. 66.

³³ Jareborg och Zila (2020), s. 65; Holmgren (2018), s. 347.

straffsystemet.³⁴ Det går därför att argumentera för olika straffteorier i olika sammanhang, utan att det framstår om motsägelsefullt. Exempelvis kan syftet med kriminalisering anses vara att avskräcka, syftet med påföljdsbestämningen kan anses vara att uppnå rättvisa och syftet vid verkställandet kan anses vara att motverka fortsatt brottslighet.³⁵ Bestämmelser om påföljdsbestämning tillhör främst straffsystemets andra nivå. På den nivån förs argumentationen med utgångspunkt i det som brukar betecknas som *bestraffningsideologier*.³⁶

En gammal indelning av straffteorierna är uppdelningen i *absoluta* och *relativa* straffteorier. Absoluta straffteorier utgår inte från att straffet har något visst syfte. I stället kan straffet beskrivas som syftet i sig, likt talionsprincipen ”öga för öga, tand för tand”. Brott måste enligt de absoluta straffteorierna följas av vedergällning.³⁷ De absoluta straffteorierna, som också kan kallas för *vedergällningsteorier*, har kritiserats bland annat då de kan sägas legitimeras ett tillfogande av lidande också om det är meningslöst.³⁸ De relativa straffteorierna utgår å andra sidan från att straffet har ett syfte, vilket typiskt sett är att förebygga brott. I dagens samhälle anses absoluta straffteorier inte ha någon plats. Däremot går det att argumentera för att nutidens mycket viktiga *proportionalitetsprincip*, som innebär att det ska råda proportion mellan brott och straff, har sina rötter i de absoluta straffteorierna.³⁹

Straffets syfte i påföljdsbestämningen kan utgå från olika synsätt. Idag görs en grundläggande distinktion mellan synsätt som utgår från en princip om *tillbakablickande proportionalitet* och synsätt som betonar tankar om *prevention*. Tillbakablickande proportionalitet innebär att straff är något som utgår när ett brott har begåtts. Syftet är att straffet ska vara rättvist i förhållande till det brott som föregår det. Förenklat innebär det att ju mer skada eller fara ett brott orsakat, desto strängare bör straffet vara. Preventionssyftet innebär å andra sidan att straffet, både dess existerande och dess verkställande, ska förhindra att brott begås. Här talas dels om *allmänprevention* som är inriktat på samhället i stort, dels om *individualprevention* som är inriktat på den enskilde individen. Preventionistiska synsätt kan också innefatta tankar om

³⁴ Borgeke och Forsgren (2021), s. 39.

³⁵ Asp och Ulväng (2013), s. 31; Borgeke och Forsgren (2021), s. 39–40.

³⁶ Jareborg och Zila (2020), s. 65; SOU 2018:85, s. 45.

³⁷ Borgeke och Forsgren (2021), s. 34.

³⁸ Asp och Ulväng (2013), s. 30.

³⁹ Borgeke och Forsgren (2021), s. 34–35.

framåtblickande proportionalitet, genom att straffet inte ska vara strängare än vad som krävs för att uppnå de eftersträvade effekterna.⁴⁰

2.1.1 Proportionalitet

Proportionalitetsprincipen har i dagens påföljdssystem stor betydelse för frågan om hur bestraffning bör ske. Utgångspunkten vid bestämmande av påföljd utifrån principen, är att påföljden bör vara proportionell mot brottets allvar. Detta utgår från en tanke om rättvisa och vad som är förtjänt med hänsyn till brottet. Straffet kan därmed beskrivas ha en egenskap av klander.⁴¹ Enligt Hirsch är proportionalitet i straffbestämningen tillbakablickande. Proportionaliteten hänför sig till relationen mellan brottets svårhet och straffets stränghet.⁴² Proportionell bestraffning är lyckad om den är ”rättvis”, men inte misslyckad om den inte har några brottspreventiva verkningar.⁴³

Både brottets svårhet och straffets stränghet blir föremål för värdering av proportionalitet. Värderingen av brottets svårhet hänger samman med hur klandervärd, moraliskt fel eller förkastligt ett visst kriminaliserat handlande bedöms vara. Värderingen av straffets stränghet hänger samman med hur stort lidande eller obehag som ett visst straff innebär. Att en person är ung, kan påverka båda dessa värderingar när de bestäms i enlighet med proportionalitetsprincipen, menar Holmgren.⁴⁴ Detta behandlas närmare under avsnitt 2.2.

2.1.2 Allmänprevention

Utgångspunkten för allmänpreventiva teorier är att straffet på ett allmänt plan ska inskräpa vikten av att följa lagar och regler.⁴⁵ Det allmänpreventiva intresset tillgodoses genom att straffa en människa, inte för den människans skull, men för att andra inte ska föröva brott. Tanken är att hotet om straff ska avskräcka medborgarna i allmänhet från att begå brott. Förr i tiden var det vanligt med omedelbar avskräckning genom grymma och offentliga straff. Idag talas mer om medelbar avskräckning. Det uppnås genom ett i lagen uppställt hot om straff och genom en medvetenhet om att brott följs av straff.⁴⁶ Allmänprevention kan även uppnås genom moralbildning och moralförstärkning. Lagen ingriper mot det som inte kan tolereras och fastställer samtidigt

⁴⁰ SOU 2018:85, s. 45–46.

⁴¹ Jareborg och Zila (2020), s. 69; Prop. 2021/22:17, s. 13; Borgeke och Forsgren (2021), s. 40.

⁴² Hirsch (2001), s. 28.

⁴³ Jareborg och Zila (2020), s. 74.

⁴⁴ Holmgren (2018), s. 352.

⁴⁵ Borgeke och Forsgren (2021), s. 35.

⁴⁶ Jareborg och Zila (2020), s. 76.

vad som är riktigt. Tanken är att förändra människors moral och värderingar på längre sikt, så att de avstår från att begå brott.⁴⁷

Borgeke påpekar att det är omdiskuterat huruvida straffskärpningar har allmänpreventiva verkningar. För effekt krävs troligen väldigt drastiska skärpningar. Uppfattningar om risken för upptäckt och risken för straff torde ha större betydelse för allmänpreventiva effekter.⁴⁸ Det kan förklara varför ändringar i straffnivåer har visat sig inte leda till minskad brottslighet på ett övergripande plan.⁴⁹

2.1.3 Individualprevention

Individualpreventiva straffteorier fokuserar på den enskilde brottslingen och att straff ska avhålla den från att begå ytterligare brott.⁵⁰ Bentham menade att det kan ske på tre sätt. Genom att ta ifrån den fysiska förmågan att begå brott, ta bort viljan att begå brott eller att göra individen rädd för att begå brott. Benthams tankar har levt vidare och utvecklats. De kan benämnas som inkapacitering, förbättring och avskräckning.⁵¹

Inkapacitering innebär att genom frihetsberövande hindra brottslingen från att begå brott som den annars hade begått. Tanken är att straffets längd ska vägledas av överväganden om hur mycket brottslighet man kan förhindra. Svensk straffrättspolitik håller sig avvisande till dessa idéer. I exempelvis USA är däremot straffrätten starkt inkapaciteringsinriktad, vilket i kombination med en stark tro på allmän avskräckning, är en förklaring till deras höga straff.⁵²

Under början av 1900-talet började behandlingstanken få stort genomslag. Tanken grundar sig i en önskan om att förbättra lagöverträdaren genom att ersätta straff med vård och behandling. I stället för att straffa ska orsakerna till att den tilltalade begått brott angripas.⁵³

Med individuell avskräckning är tanken att det obehag som straffet innebär ska vara av sådan art att brottslingen förväntas avstå från fortsatt brottslighet.

⁴⁷ Borgeke och Forsgren (2021), s. 35.

⁴⁸ Borgeke och Forsgren (2021), s. 35–36.

⁴⁹ SOU 2018:85, s. 203.

⁵⁰ Borgeke och Forsgren (2021), s. 36.

⁵¹ Jareborg och Zila (2020), s. 85–86.

⁵² Jareborg och Zila (2020), s. 86–87.

⁵³ Borgeke och Forsgren (2021), s. 36.

Det förefaller dock ofta så att desto mer en person straffas, desto sämre är utsikterna för att personen i framtiden ska leva laglydigt.⁵⁴

2.1.4 Humanitetshänsyn

Humanitetsprincipen kan ses som ett uttryck för den grundläggande idén om alla människors lika värde. Utifrån tankar om humanitet ska det finnas en respekt för den enskilde individen och dennes människovärde även inom straffsystemet. I detta ryms överväganden om medkänsla, respekt och tolerans.⁵⁵

Humanitetsprincipen innebär att det finns ett generellt krav på rimlighet och måttlighet vid bestraffning. Det ska visas tolerans för det mänskliga i att begå misstag.⁵⁶ Tankegången är inte individualpreventiv, utan etisk. Det ska visas förståelse för individens förmåga att komma till moralisk insikt om vikten av att inte skada eller kränka andra. Detta gör sig särskilt gällande vad gäller unga lagöverträdare, då de inte förvärvat samma mognad och erfarenhet som vuxna människor förutsätts ha.⁵⁷ Det ska även visas medkänsla för det lidande som ett straff innebär, samt visas respekt för människors förmåga att ta till sig klander.⁵⁸ Om det är så att straff ska uttrycka klander och om människor är kapabla att ta till sig klander, så kan vi enligt principen om humanitet inte utmäta straff som ska verkställas under större delen av en lagöverträdas resterande livstid.⁵⁹ Därmed bör de strängaste påföljderna så som fängelse och slutna ungdomsvård undvikas och i de fall som det inte går att undvika, göra de frihetsberövande påföljderna så korta som möjligt.⁶⁰ Ulväng menar även att detta har sin grund i att det är mycket svårt att vara säker på att bestraffning har någon egentlig påverkan på brottsnivån i samhället. Däremot vet vi att straff, i synnerhet fängelsestraff, har en stor inverkan på den dömdes liv.⁶¹ Humanitetsideologier kan sägas stå emot ideologier och tankar som förespråkar ”hårdare tag” mot brottsligheten.⁶²

⁵⁴ Borgeke och Forsgren (2021), s. 36; Jareborg och Zila (2020), s. 86.

⁵⁵ Jareborg och Zila (2020), s. 93–94.

⁵⁶ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 40.

⁵⁷ Jareborg och Zila (2020), s. 98.

⁵⁸ Borgeke och Heidenborg (2016), s. 40.

⁵⁹ Ulväng (2005), s. 112.

⁶⁰ Ulväng (2005), s. 106–107; Borgeke och Heidenborg (2016), s. 40.

⁶¹ Ulväng (2005), s. 111–112.

⁶² SOU 2018:85, s. 46.

2.2 Skälen för en särbehandling av unga lagöverträdare

Särbehandlingen av unga lagöverträdare har flera grunder. Jareborg och Zila presenterar tre skäl som brukar återkomma när grunderna för särbehandlingen diskuteras. Det är ungas outvecklade ansvarsförmåga, ungas större sanktionskänslighet och behovet av att se på ungdomars brottslighet med större tolerans.⁶³ Det kan även beskrivas som att det handlar om på vilka sätt unga förbrytare skiljer sig från vuxna förbrytare genom dels biologiska faktorer, dels psykosociala faktorer. Det biologiska handlar om att hjärnan och nervsystemet är annorlunda hos unga jämfört med hos äldre. Det psykosociala handlar bland annat om att unga haft mindre tid på sig att utveckla impuls kontroll och att motstå grupstryck. Det inverkar i sin tur på hur straffmätningen bör se annorlunda ut för unga i förhållande till vuxna.⁶⁴

2.2.1 Ungas utvecklade ansvarsförmåga

Vid 15 års ålder har lagstiftaren ansett att barns ansvarsförmåga normalt sett är tillräckligt utvecklad för att det överhuvudtaget kan avkrävas straffrättsligt ansvar för olagliga handlingar.⁶⁵ Unga människor som är äldre än 15 år, har dock fortsatt en utvecklad ansvarsförmåga i relation till vuxna. Neuropsykologisk forskning talar för att människor i sena tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år är mindre mogna än äldre människor i flera avseenden. Det är exempelvis mer troligt att unga underskattar risker. Samtidigt är unga mer benägna att söka spänning. De har även sämre förmåga att bedöma framtida konsekvenser av sitt handlande. Dessutom har de sämre förmåga till impuls- och självkontroll, att motstå grupstryck samt att sätta sig in i andras lidande.⁶⁶

Till följd av den utvecklade ansvarsförmågan anses det inte rimligen kunna begäras att unga ska ha full förståelse för andras intressen och samhällsordningens grundläggande värden, varför kraven på unga lagöverträdare inte kan ställas lika högt som för äldre åldersgrupper. Lagstiftningen behöver enligt detta synsätt återspegla vad som rimligen kan förväntas av en ungdom, samt erkänna ungdomars bristande kognitiva och viljemässiga mognad.⁶⁷

⁶³ Jareborg och Zila (2020), s. 157; SOU 2018:85, s. 183.

⁶⁴ Persson (2017), s. 55–56; Holmgren (2018), s. 353.

⁶⁵ SOU 2018:85, s. 107.

⁶⁶ SOU 2018:85, s. 185–186; Jareborg och Zila (2020), s. 156; Persson (2017), s. 63–66.

⁶⁷ Jareborg och Zila (2020), s. 98 och s. 156; Persson (2017), s. 76.

Nyare neurologisk forskning visar på att förmågan till självkontroll fortsätter utvecklas ända fram tills människan är mellan 20 och 30 år.⁶⁸ Holmgren framför att det innebär att ungdomsreduktionen mot bakgrund av neurologisk, psykologisk och beteendevetenskaplig forskning, snarare skulle kunna göras gällande för ännu äldre personer, på grund av mindre mått av skuld.⁶⁹ Detta noterades även vid borttagandet av ungdomsreduktionen för åldersgruppen 18–20. Där beskrevs att neuropsykologiska forskningsresultat inte kunde motivera sänkningen av åldersgränsen, då det snarare talade för en något högre åldersgräns.⁷⁰

Persson lyfter att ungas utvecklade ansvarsförmåga särskilt vad gäller impulskontrollen torde påverka eventuella avskräckande effekter. Avskräckning är nära kopplat till förmågan att tänka framåt och beräkna risker. De brott som unga begår, sker ofta spontant och inte utifrån en plan. Om det är så att unga förövare oftast agerar utan någon eftertanke, torde hot om straff inte kunna avskräcka dem från att begå brott.⁷¹

Enligt proportionalitetsprincipen ska straffets stränghet stå i proportion till brottets svårhet. Något förenklat utgörs brottets svårhet av brottets skada respektive gärningsmannens skuld vilket framgår av 29 kap. 1 § andra stycket BrB. Mot bakgrund av ungas utvecklade ansvarsförmåga kan unga anses ha mindre skuld i jämförelse med vuxna. Det är därmed möjligt att argumentera för särbehandlingen av unga lagöverträdare genom att hänföra till principer om proportionalitet.⁷²

2.2.2 Större sanktionskänslighet

Psykologiskt är unga människor normalt mer känsliga för bestraffning än vuxna. Det finns flera skäl till det. En stor risk med bestraffningen är att den kan motverka de ungas möjligheter att utvecklas till mogna och ansvarsfulla vuxna människor, genom att störa deras utvecklings- och inlärningsprocess. Det ligger i samhällets intresse att se till att mognadsprocessen inte förhindras, då den är essentiell för att ungdomarna ska bli självsäkra och ansvarsfulla individer.⁷³ Under tiden mellan 18 och 21 år, börjar många unga ta kliv ut i vuxenlivet. Gymnasieutbildning slutförs för många och en del börja ta stegen

⁶⁸ Persson (2017), s. 58.

⁶⁹ Holmgren (2018), s. 354.

⁷⁰ SOU 2018:85, s. 199.

⁷¹ Persson (2017), s. 73.

⁷² Holmgren (2018), s. 352–353, Persson (2017), s. 75.

⁷³ Jareborg och Zila (2020), s. 156.

ut i arbetslivet. Det kan därför även argumenteras för att den tid som tas ifrån en 18-åring respektive en 40-åring är olika mycket värt, menar Holmgren. Barndomen och ungdomen är en intensiv period och det som sker under den tiden i livet får ofta stor betydelse för hur livet i framtiden kommer att se ut. Tiden som tas ifrån en 18-åring kan därmed anses ha ett högre värde än tiden som tas ifrån en äldre, då inträdet i vuxenvärlden försenas.⁷⁴

Det finns även en risk att fängelsestraff leder till stigmatisering. För unga personer som inte hittat sin identitet än kan detta vara särskilt känsligt. Risken är att identiteten som kriminell ger gemenskap, status och respekt som för en ung person blir svår att bryta med.⁷⁵ Återfallsrisken för unga lagöverträdare har även visat sig öka i takt med frihetsberövandens längd.⁷⁶

Ett annat skäl är att unga typiskt sett anses ha en annan tidsuppfattning än äldre individer, samt i regel är mer otåliga. Det torde innebära att en ung person, trots att varaktigheten är den samma, uppfattar en frihetsberövande åtgärd som mer ingripande än en äldre.⁷⁷

Proportionalitetsprincipen som diskuterades i förhållande till brottets svårhet kan även relatera till straffets stränghet. Lika stränga straff ur objektiv synpunkt kan innebära olika stränga straff ur subjektiv synpunkt. Om lika brott ska ge lika straff, och lika straff är något annat för en ung person än en äldre person, kan det därmed enligt proportionalitetsprincipen även i detta hänseende finnas motiv att särbehandla unga lagöverträdare.⁷⁸ Det vore dock problematiskt att göra skillnad på unga lagöverträdare endast mot bakgrund av deras subjektiva upplevelse av straffet. Förmodligen finns en stor skillnad i subjektiv upplevelse bland lagöverträdare i alla åldrar. Enligt Hirsch går det däremot att argumentera för att det även finns objektiva skillnader mellan unga och vuxna. Det hänger ihop med att straffet, som ovan nämnts, kan inkräkta på andra viktiga intressen som unga människor torde ha. Straffet riskerar att inkräkta mycket på en ung persons framtida levnadsstandard och möjlighet att leva ett tillfredsställande liv.⁷⁹ Ett sådant synsätt som skäl för

⁷⁴ Holmgren (2018), s. 355–356.

⁷⁵ Persson (2017), s. 72; SOU 2018:85, s. 108.

⁷⁶ SOU 2018:85, s. 203.

⁷⁷ Jareborg och Zila (2020), s. 156; Holmgren (2018), s. 355; Persson (2017), s. 71.

⁷⁸ Holmgren (2018), s. 352 och s. 356; Persson (2017), s. 75–76.

⁷⁹ Hirsch (2001), s. 176–177.

särbehandling kan även kopplas till humanitetsskälet och att inte låta bestraffning förstöra ungdomens fortsatta utveckling.⁸⁰

2.2.3 Tolerans

Ungas hjärnor är formbara vilket gör att det kan vara svårt att ur neurologisk synpunkt förutse framtida kriminalitet utifrån en ung persons beteende. Studier har visat att en stor andel av de som begår allvarliga brott i ungdomen ”växer ur” kriminaliteten.⁸¹ Det finns därmed underlag för att barn ”självläker” i takt med att de mognar och på så sätt förlorar intresset att begå brott utan att behöva straffas. Mognadsprocessen innefattar testande av gränser, frigörelse från föräldrar och försök att ta ansvar för sitt liv. Mot bakgrund av det, menar Jareborg och Zila, att det är ofrånkomligt att många unga kommer att göra dumheter. Det innebär att det finns anledning att se på ungdomars brottslighet med större tolerans.⁸²

2.3 Något om det spänningsfält som uppstår i hanteringen av unga lagöverträdare

Ämnet unga lagöverträdare kan sägas präglas av ett spänningsfält. Skilda värden behöver balanseras för att tillgodose flera intressen. Det kan även beskrivas som ett möte av mycket olikartade intressen. Barnets behov av skydd och barnkonventionens krav ställs emot strävanden efter en mer effektiv brottsbekämpning där även barn är förövare. Att tillgodose dessa motstående intressen inom ramen för ett och samma regelverk blir onekligen utmanande.⁸³

Det kan även förklaras som att ingripanden mot unga lagöverträdare präglas av en dualism mellan vård respektive straff.⁸⁴ Samhället ställs inför ett dilemma, när straffrättsliga reaktioner till följd av brottet, ställs mot socialrättsliga ambitioner att stödja ungdomen och motverka att denne tar skada av samhällets intervention. Avvägningen ligger i att reagera tillräckligt hårt för att markera samhällets avståndstagande från beteendet och samtidigt skydda från en negativ utveckling.⁸⁵ Det kan även beskrivas som en motstående riktning mellan straffvärdesprincipen respektive behandlingsprincipen. Straffen ska å ena sidan hänvisa bakåt och säkerställa att reaktionen står i proportion till

⁸⁰ Persson (2017), s. 73.

⁸¹ SOU 2018:85, s. 188; Estrada (2022), s. 46–49.

⁸² Jareborg och Zila (2020), s. 156–157.

⁸³ Lublin och Lainpelto (2020), s. 379.

⁸⁴ Holmgren (2018), s. 348; Anderberg (2023), s. 403.

⁸⁵ Tärnfalk m.fl. (2022), s. 4.

brottets allvar. Behandlingsprincipen ska däremot ta hänsyn till både den nuvarande och framtida situationen hos en individ. Den ska även se till den enskildes behov och utveckling. Principerna är svåra att förena eftersom det finns så grundläggande skillnader och inneboende motsättningar.⁸⁶

Persson belyser problematiken som en spänning mellan välfärds- och rättvisefrågor när förbrytaren är ung. De unga lagöverträdarna hamnar i kläm mellan olika system och ideologier.⁸⁷ Resultat av den tvärvetenskapliga studien *Barnets bästa när barn begår allvarliga brott* visar på att det skulle behövas en omfattande översyn av konkurrensförhållandet mellan straffrättens och socialrättens skyddsintressen såväl som ett tydliggörande av på vems villkor som socialtjänsten och påföljdssystemet ska samverka.⁸⁸

En diskussion som Schiratzki lyfter är att rättigheter för barn ofta formulerar mål som motsätter varandra. Barns rättigheter kan ha skilda syften men huruvida de främst syftar till att främja barnets autonomi eller till att skydda barnet är inte klargjort.⁸⁹ Medan synen på barn som rättighetsbärare ökar, framhävs också alltmer den unges roll som självständig individ med eget ansvar för sina handlingar. Ett sätt att uttrycka det är att barn på en och samma gång blir både skyddsvärda och ansvariga.⁹⁰

⁸⁶ Holmgren (2018) s. 348; Anderberg (2023), s. 403–404.

⁸⁷ Persson (2017), s. 13–14.

⁸⁸ Tärnfalk m.fl. (2022), s. 12.

⁸⁹ Schiratzki (2019), s. 29–32.

⁹⁰ Anderberg (2023), s. 405.

3 Bestrafningen av barn och unga med fokus på straffmyndighet och straffreduktion

3.1 Historisk tillbakablick

3.1.1 Från landskapslagarna till 1864 års strafflag

Särbehandlingen av unga lagöverträdare går att spåra hela vägen tillbaka till landskapslagarnas tid. Redan då fanns det vissa bestämmelser om straffrihet och minskad straffbarhet för minderåriga gärningspersoner.⁹¹ Genom 1743 års lag avsågs att sammanställa lagstiftning och praxis i en mer systematisk framställning än tidigare. På denna tid var det avskräckningsteorin och veder-gällningsprincipen som dominerade straffrätten. Syftet var att avskräcka och statsmakten ansträngde sig för att med hårda straff och sträng straffverkstäl-lighet, forma människors sociala beteende i enlighet med tidens värderingar.⁹² Trots det ska särbehandlingen av unga ha gett utslag i 1734 års lag, genom att ålder var en förmildrande omständighet vid påföljdsbestämningen. Uttrycket unga lagöverträdare avsåg dock avsevärt yngre personer, nämligen ålders-gruppen 7–14 år.⁹³ För dem förekom även näpst och aga som en påföljd.⁹⁴

Under början av 1800-talet började nya tankar och strävanden göra sig gäl-lande på straffrättens område. De straffrättsliga delarna i 1734 års lag, särskilt de olika straffen, framstod som starkt föråldrade och inhumana. Detta ledde i sin tur till införandet av 1864 års strafflag.⁹⁵ Enligt Wallén gav strafflagen inte tydligt uttryck åt någon straffideologi. Däremot byggde strafflagen på *skuldtanken*. Den innebar att gärningsmannens skuld var en förutsättning för att kunna döma till straff. Varje brott skulle enligt strafflagen följas av ett straff utmätt i proportion till brottets svårhet. Straff skulle bara drabba den som var tillräknelig, då tillräknelighet krävdes för skuld. Den som inte var tillräknelig kunde inte ses som ansvarig för sina gärningar, varför den också skulle vara straffri.⁹⁶

⁹¹ Nordlöf (2012), s. 175.

⁹² Anners (1973), s. 34–37.

⁹³ Bäcklund (2022), s. 28–29.

⁹⁴ Nordlöf (2012), s. 176.

⁹⁵ Wallén (1975), s. 5–6.

⁹⁶ Wallén (1975), s. 9.

Genom 1864 års strafflag infördes en lagfäst straffmyndighetsålder. Barn under 15 år ansågs genom den inte straffbara förutom vid vissa grova brott då gränsen i stället gick vid 14 år.⁹⁷ Enligt förarbetena ansågs denna ålder förenlig med gällande rätt i övrigt samt lämplig med hänsyn till barns utveckling.⁹⁸ Grunden för den nedre straffbarhetsåldern utgjordes av resonemanget att barn inte var fullt utvecklade och därför inte heller ansågs vara tillräkneliga. Mot bakgrund av det kunde de inte straffas för sina gärningar.⁹⁹ Lagöverträdare ansågs mindre tillräkneliga upp till 18 års ålder, vilket därför kunde utgöra skäl till påföljdsnedsättning.¹⁰⁰

3.1.2 Utvecklingen av 1864 års strafflag

Under den senare delen av 1800-talet uppkom *den moderna* eller *sociologiska straffrättsskolan* i Europa. Enligt den var straffets syfte att bekämpa brottsligheten som ett socialt fenomen, inte att vedergälla brottet. Straffets syfte ansågs kunna uppnås på olika sätt beroende på vilken typ av brottsling det var. Skolan betonade bland annat betydelsen av att särbehandla unga lagöverträdare. Det förespråkades exempelvis att olika uppfostringsåtgärder skulle inrättas i stället för det traditionella frihetsstraffet, mot bakgrund av att korta frihetsstraff från individualpreventiv synpunkt bedömdes vara direkt skadliga för de unga lagöverträdarna.¹⁰¹ Utvecklingen började därmed ta avsteg från den så kallade klassiska straffrättsskolan, som betonade att straffet skulle vara uttryck för en rättvis vedergällning genom proportionalitet mellan brottets svårhet och straffets stränghet. Den moderna skolan underströk vikten av brottsförebyggande insatser och betonade behandlingstanken. Straffet skulle ses som en rehabiliterande behandling som rättade sig efter brottslingens personliga egenskaper och behov.¹⁰²

År 1902 infördes en ändring som innebar att straffbarhetsåldern enligt 5 kap. 1 § i 1864 års strafflag blev 15 år utan undantag. Det infördes även en lag om *tvångsuppfostran* av minderåriga förbrytare, som ett alternativ vid ådömt bötesstraff eller fängelse i högst sex månader. Tvångsuppfostran kunde dömas

⁹⁷ 5 kap. 1–2 §§ 1864 års strafflag.

⁹⁸ Prop. 1862/63:37, s. 110.

⁹⁹ Nordlöf (2012), s. 176.

¹⁰⁰ 5 kap. 3 § 1864 års strafflag.

¹⁰¹ Wallén (1975), s. 18–19.

¹⁰² Bäcklund (2022), s. 30.

ut till unga lagöverträdare mellan 15 och 18 år i de fall som deras sinnesbeskaffenhet, omgivning och förståndsutveckling motiverade det.¹⁰³

Tvångsuppfostran var den första ungdomspåföljden som infördes, så som vi förstår ordet ungdomspåföljd idag.¹⁰⁴ Påföljden var frihetsberövande och längden bestämdes med behandlingen som utgångspunkt.¹⁰⁵ På så sätt introducerades den dualism mellan straff och vård som sedan dess präglade synen på ingripanden mot unga lagöverträdare.¹⁰⁶ Genom inrättandet av lagen om tvångsuppfostran, genomfördes den sociologiska skolans tankar om att barn borde uppfostras, inte straffas. Innan detta hade det inte varit möjligt att döma de unga lagöverträdarna till annat än fängelse eller straffarbete om brottet krävde frihetsstraff, dock med möjlighet att nedsätta straffets längd.¹⁰⁷

I samband med 1924 års ändring av 1864 års strafflag, diskuterades en höjning av straffbarhetsåldern till 16 år. Det framhölls att det var oerhört svårt att ange en viss ålder då en ungdom uppnått sådan mognad i omdöme och självständig vilja att brottsliga handlingar begångna av den skulle straffas.¹⁰⁸ Även om det fanns argument för att höja straffbarhetsåldern, ansågs det inte finnas tillräckligt starka skäl för att en gräns på 16 år vore det lämpligaste. Argumenten kunde likväl motivera en höjning till 18 år, något som dock inte ansågs komma i fråga.¹⁰⁹ I propositionen diskuterades också möjligheten att bedöma straffmyndighet utifrån ett rent tillräknelighetskriterium i stället för en i förväg bestämd straffmyndighetsålder. Med en sådan ordning skulle domaren i varje enskilt fall behöva pröva ungdomens mognad i omdömesförmåga och karaktär, något som ansågs bli synnerligen vanskligt. Därtill visade erfarenheter från andra länder med sådana ordningar, att domarna oftast lät de praktiska följderna av straffmyndighetsfrågan bli ledande. I stället för att bedöma tillräkneligheten, var det huruvida straffet vore en lämplig reaktion mot den tilltalade som blev avgörande.¹¹⁰ Mot bakgrund av ovan nämnda, infördes varken ett rent tillräknelighetskriterium eller en höjning av straffbarhetsåldern. På grund av frihetsstraffens olämplighet för unga lagöverträdare, utvidgades i stället de fall då uppfostrande åtgärder kunde bli ett alternativ.¹¹¹

¹⁰³ Prop. 1902:7, s. 2–4.

¹⁰⁴ Burman (2016), s. 165.

¹⁰⁵ Nordlöf (2012), s. 163.

¹⁰⁶ Bäcklund (2022), s. 30.

¹⁰⁷ Wallén (1975), s. 26.

¹⁰⁸ Prop. 1924:67, s. 28.

¹⁰⁹ Prop. 1924:67, s. 30–32.

¹¹⁰ Prop. 1924:67, s. 32–33.

¹¹¹ Prop. 1924:67, s. 33.

1924 års ändring av 1864 års strafflag kom därför att innebära att tvångsuppfostran blev en påföljd som alternativ till ådömt fängelsestraff upp till två år i stället för enbart sex månader.¹¹² Samma år blev det även obligatoriskt för kommunerna att inrätta barnavårdsnämnder.¹¹³

Mellan åren 1944 och 1952 började åldersgruppen mellan 15 och 18 år i allt större utsträckning överföras från kriminalvården till barnavården.¹¹⁴ Påföljden tvångsuppfostran togs bort 1947. För lagöverträdare i åldern 15 till 18 år tillgodosågs ett eventuellt vårdbehov i stället genom överlämnande åt barnavårdsnämnd, för så kallad skyddsuppfostran eller intagning på ungdomsvårdsskola.¹¹⁵

3.1.3 Införandet och utvecklingen av brottsbalken

Strafflagsberedningen presenterade 1956 sitt slutbetänkande *förslag till skyddslag*.¹¹⁶ Skyddslagen skulle sammanföra de olika lagarna på straffsystemets och straffverkställighetens område till en enda lag.¹¹⁷ I den föreslagna lagen gjordes ingen skillnad mellan traditionella straff, skyddsåtgärder och påföljder av ren vårdkaraktär. Den talade överhuvudtaget inte om straff, utan enbart om påföljder. Ordet skydd var i centrum och det fanns en stark strävan att införa ordet på alla tänkbara sätt exempelvis som i orden *skyddsfostran*, *skyddslag* och *skyddstillsyn*. Förslaget hade med andra ord en ensidig inriktning på individualprevention, något som starkt kritiserades av företrädare för allmänpreventiva åskådningar. Ordet straff och de föreställningar som knyter sig till det, ansågs vara av största betydelse för att uppnå en allmänpreventiv effekt.¹¹⁸ Förslaget till skyddslag blev inte antaget i sin ursprungliga form men flera delar kom efter omarbetning att ingå som en del av brottsbalken. Påföljdsregleringen som infördes grundades främst på tankar om individualprevention.¹¹⁹ Trots att behandlingstanken fick stort genomslag fanns dock även grundläggande tankar om proportionalitet, för att hindra allt för ingripande åtgärder.¹²⁰

¹¹² Prop. 1924:67, s. 2.

¹¹³ 1 kap. 1 § 1924 års barnavårdslag (SFS 1924:361).

¹¹⁴ SOU 1956:55, s. 23.

¹¹⁵ Nordlöf (2012), s. 165.

¹¹⁶ SOU 1956:55.

¹¹⁷ SOU 1956:55, s. 3.

¹¹⁸ Wallén (1975), s. 35-36.

¹¹⁹ Wallén (1975), s. 36.

¹²⁰ Bäcklund (2022), s. 34.

Brottsbalken trädde i kraft 1965 och ersatte då 1864 års strafflag. Genom brottsbalken förändrades synsättet beträffande vem som kan begå brott. I 1864 års strafflag kunde brott inte begås av någon under 15 år, då de inte ansågs tillräkneliga. Grundtanken var, som tidigare nämnts, att på varje brott skulle följa straff. Gärningar begångna av någon som inte kunde straffas till följd av sin otillräknelighet, kunde därför inte vara brott. När brottsbalken infördes gjordes ingen sådan avgränsning. Skillnaderna när det gäller barn och vuxna sedan brottsbalkens införande är möjligheten att ådöma vederbörande en påföljd – inte vederbörandes förmåga att begå brott.¹²¹ Förändringen i samband med brottsbalken, berodde bland annat på en önskan att ta avstånd från den klassiska vedergällningstanken.¹²²

Den som var under 18 år fick bara dömas till fängelse om det fanns synnerliga skäl. För ungdomar mellan 15 och 18 år fanns det bestämmelser om överlämnande till vård genom barnavårdslagen. Syftet var individualpreventivt och byggde på en prognos avseende ungdomens kommande utveckling. Utgångspunkten var därmed inte det begångna brottet. För de under 21 år kunde fängelse bara dömas ut om det fanns särskilda skäl. För åldersgruppen 18 till 20 år fanns det ungdomsfängelser, som innebar behandling i och utom anstalt. Även för denna påföljd bestämdes längden utifrån behandlingens syfte i stället för utifrån brottets allvar. Påföljden ungdomsfängelse upphävdes i 1980, efter kritik mot tidsbestämda påföljder. Generellt började användningen av frihetsstraff för unga minska. Möjligheten att döma 18–20 åringar till fängelse begränsades ytterligare och det infördes ett förbud mot att döma de under 21 till livstid.¹²³

Brottsbalkens regler om påföljdsbestämning reformerades den 1 januari 1989. Genom reformen tydliggjordes att utgångspunkten för påföljdsbestämningen ligger i hur klandervärd och allvarlig brottslighet som den tilltalade döms för.¹²⁴ Två nya kapitel om särskilda regler för straffmätning och påföljdsval infördes i brottsbalken (29 och 30 kap. BrB). Tidigare hade påföljdsvalet reglerats av en bestämmelse om en avvägning mellan hänsynen till allmän laglydnad och intresset av att främja den dömdes återanpassning till samhället.¹²⁵ Påföljdsreformen innebar en tydlig kursändring i svensk straffrätt sett till de straffideologiska grunderna för straffmätning och påföljdsval. Samtidigt som

¹²¹ Prop. 1962:10 C, s. 159.

¹²² Nordlöf (2012), s. 177.

¹²³ Bäcklund (2022), s. 35–36.

¹²⁴ Prop. 2021/22:17, s. 13.

¹²⁵ Prop. 1987/88:120, s. 1.

prevention tonades ner, betonades proportionalitet mellan brott och straff. Det var inte längre straffets allmänpreventiva eller individualpreventiva funktion som skulle vara styrande. Straffet skulle i stället bestämmas utifrån brottets straffvärde. På så sätt började principen om straffvärdeproportionalitet ta större plats.¹²⁶ Enligt Asp har straffvärdeproportionalitet sedan 1989 års påföljdsreform utgjort grundbulten i påföljdssystemet. Reformen gav på så sätt uttryck för en allmän kriminalpolitisk kursändring i riktning från behandling till förtjänst.¹²⁷

År 1999 ändrades påföljdsbestämmelserna för unga lagöverträdare ännu en gång. Bland annat infördes sluten ungdomsvård för de mellan 15 och 18 år. I förarbetena framhölls att ingripanden mot ungdomar behöver anpassas till deras mognad, begränsade erfarenhet och särskilda förhållanden.¹²⁸ Genom ändringar 2007 syftade regeringen till att tydligare inrikta påföljdssystemet för unga lagöverträdare på att motverka återfall i brott. Stödet, även till de under 15 år, förstärktes för att tidigare kunna ingripa och motverka att en kriminell livsstil utvecklades.¹²⁹ Bland annat framhölls att syftet med påföljder för unga lagöverträdare, var att motverka återfall i brott, samt att rätt vård och behandling för den unge därmed vore ett mer effektivt tillvägagångssätt än ett ingripande baserat enbart på straffvärdet av den brottsliga gärningen.¹³⁰

3.2 Regleringen i nutid

Som ovan redogjorts för har barn och unga sedan länge särbehandlats inom straffrätten. Dels genom en straffmyndighetsålder, dels genom hänsynstagande till ålder vid utmätningen av straff. I det följande kommer jag redogöra för nutidens reglering. Därtill redogörs för den utredning som föranledde borttagandet av straffreduktionen för 18–20 åringar, samt något om den diskussion som fördes. Regeringens fortsatta arbete med tillsättande av fler utredningar som kan komma att påverka behandlingen av unga lagöverträdare lyfts också fram.

¹²⁶ Burman (2016), s. 162.

¹²⁷ Asp (2016), s. 139–140.

¹²⁸ Bäcklund (2022), s. 38.

¹²⁹ Prop. 2005/06:165, s. 1–2.

¹³⁰ Prop. 2005/06:165, s. 43.

3.2.1 Straffmyndighetsåldern

Brott som begås av barn som inte fyllt 15 år, får inte dömas till påföljd.¹³¹ Däremot kan barn föröva brott. Brottet kan därför utredas¹³² och barnet kan bli föremål för andra samhällsingripande påföljder, exempelvis genom vård enligt lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).¹³³

3.2.2 Straffvärde, straffmätning och straffreduktion

Först något kort om det grundläggande begreppet *straffvärde*. Straff bestäms enligt 29 kap. 1 § inom ramen för den för brottet tillämpliga straffskalan efter brottets straffvärde. Enligt bestämmelsen ska vid bestämmande av straffvärdet beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Därtill ska beaktas vad den tilltalade insett eller borde insett om det, samt vilka avsikter eller motiv denne haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv, hälsa eller trygghet till person.¹³⁴

Ett brotts straffvärde är ett mått på svårheten av en viss begången gärning. Straffvärdet bestäms i det enskilda fallet av de rättstillämpande myndigheterna. Således är straffvärdet ett uttryck för graden av förkastlighet i förhållande till andra gärningar med samma brottsrubricering.¹³⁵ Exempel på sådant som ska beaktas i försvårande riktning framkommer i 29 kap. 2 § BrB. Sådant som ska beaktas i förmildrande riktning ges exempel på i 29 kap. 3 § BrB. En förmildrande omständighet, kan vara om den tilltalades handlande har stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga.¹³⁶ Bristande utveckling förekommer främst hos yngre personer. Bestämmelsen måste dock tillämpas med stor försiktighet eftersom en stor del av de som begår brott annars skulle kunna åberopa dåligt omdöme.¹³⁷ Den är inte generellt sett tillämplig så fort någon yngre person har begått ett brott. Enligt förarbetena kan bestämmelsen vara tillämplig för en ung lagöverträdare, när dennes utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga har varit bristande jämfört med jämnåriga. Det ska då ha funnits ett samband mellan denna brist och brottet. Generellt ska ungdom i stället beaktas genom bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB.¹³⁸

¹³¹ 1 kap. 6 § BrB.

¹³² Enligt reglerna om bevistalan.

¹³³ 1 § andra stycket LVU och 3 § första stycket LVU.

¹³⁴ 29 kap. 1 § andra stycket BrB.

¹³⁵ Jareborg och Zila (2020), s. 106.

¹³⁶ 29 kap. 3 § 3 p. BrB.

¹³⁷ Jareborg och Zila (2020), s. 119.

¹³⁸ Prop. 2009/10:147, s. 45.

När straffvärdet har fastställts, görs straffmätningen.¹³⁹ Den som begått brott innan den fyllt 21 år, särbehandlas vid straffmätningen. Det sker genom att dennes ungdom beaktas särskilt i mildrande riktning, utan krav på att lagöverträdarens ålder har påverkat handlandet.¹⁴⁰ Det är denna bestämmelse som refereras till som *ungdomsreduktionen* eller *straffreduktionen* och som förändrades genom lagändringen 2022 (se avsnitt 3.3). Lagändringen innebar att reduktionen slopades för unga myndiga vid allvarlig brottslighet. Om det för ett brott inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, ska ungdomen inte beaktas för den som är mellan 18–20 år. Detsamma gäller om brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer.¹⁴¹ Borttagandet av straffreduktionen för unga myndiga vid allvarlig brottslighet innebär bland annat att 18-åringar kan dömas och har dömts till livstids fängelse.¹⁴²

Även om reduktionen inte bör ske helt schematiskt mot bakgrund av att situationer kan skilja sig åt, har det i praxis och juridisk litteratur utvecklats riktlinjer för hur reduktionen bör göras. I princip blir reduktionen större ju yngre lagöverträdaren är. Innan ändringen 2022 var en allmän utgångspunkt att straffet för 18-åringar reducerades till cirka hälften av straffet för den som är 21. Straffvärdet reducerades till 1/5 för en 15-åring, till 1/3 för en 17-åring, till 2/3 för en 19-åring och så vidare. Inför förslaget om en ändring noterades att en slopad reduktion för åldersgruppen 18–20 år, även innebar konsekvenser för åldersgruppen 15–17 år. Stora tröskeleffekter torde uppstå i påföljdsystemet för lagöverträdare som är 17 år respektive 18 år.¹⁴³ En 17-åring skulle, om samma kvotdelar tillämpades, få en ungefärlig strafflängd på en tredjedel av det som en 18-åring skulle få för samma brott. Utredningen kom dock fram till att intresset av att motarbeta tröskeleffekter inte kunde motivera en ökad repressionsnivå för åldersgruppen under 18 år. Det ansågs inte heller vara ett skäl nog att hindra en slopad straffreduktion vid allvarlig brottslighet.¹⁴⁴ Efter ändringen 2022 är det inte helt klart hur rättstillämpningen ska förhålla sig till de schabloner som utvecklats sedan tidigare.¹⁴⁵

¹³⁹ Jareborg och Zila (2020), s. 124.

¹⁴⁰ 29 kap. 7 § första stycket BrB.

¹⁴¹ 29 kap. 7 § tredje stycket BrB.

¹⁴² Se exempelvis Malmö tingsrätts dom i B 3113-22 den 8 september 2022.

¹⁴³ Dir. 2017:122, s. 2–6.

¹⁴⁴ Prop. 2021/22:17, s. 35.

¹⁴⁵ Bäcklund m.fl. (2023), kommentaren till 29 kap. 7 §.

3.2.3 Påföljdsvalet och ett exempel på de tröskeeffekter som kan uppstå

För brott som någon begår innan den fyllt 18 år får det inte dömas svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse längre tid eller fängelse på livstid, är föreskrivet för brottet, får det dock dömas till fängelse i högst 14 år.¹⁴⁶

Enligt 30 kap. 5 § BrB får fängelse endast ådömas lagöverträdare under 18 år om det finns synnerliga skäl. Om rätten finner att påföljden bör bestämmas till fängelse, ska den då i första hand döma till sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § BrB. Det gäller dock inte om det med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet, finns särskilda skäl emot det. Huvudregeln är att ungdomar under 18 år, i de fall då synnerliga skäl för ett frihetsberövande föreligger, ska dömas till sluten ungdomsvård. Särskilda skäl som kan tala emot det är i första hand den tilltalades ålder. Om det förflutit så lång tid mellan brottet och lagföringen att den tilltalade inte längre åldersmässigt passar in för sluten ungdomsvård, ska påföljden i stället bestämmas till fängelse. Detsamma gäller om den tilltalade ska dömas för brottslighet som begåtts både före och efter 18 års ålder och huvuddelen av brottsligheten har begåtts efter 18 års ålder. Ett särskilt skäl kan även vara om rätten finner att den aktuella brottsligheten är så hög att tiden för frihetsberövande inte kan bestämmas till fyra år eller kortare. Det framförs dock att detta måste vara absoluta undantagsfall och att det kan komma i fråga enbart om den tilltalade varit närmare 18 år när brottsligheten begåtts.¹⁴⁷

Flera av de påföljder som finns för de yngsta lagöverträdarna, så som ungdomsvård och ungdomstjänst, lägger särskild vikt vid att minimera de negativa effekterna av straffrättsligt ingripande. Syftet är ofta att försöka forma ungdomarna till det bättre.¹⁴⁸ De särskilda ungdomspåföljderna är i princip förbehållna personer som inte fyllt 18 år vid brottet. För att någon som fyllt 18 år ska kunna dömas till en ungdomspåföljd krävs som huvudregel särskilda skäl.¹⁴⁹

Ett uppmärksammat mål från 2023, där fem ungdomar dömdes för mord och medhjälp till mord, visar tydligt vad tröskeeffekterna som uppstått till följd av lagändringen, kan innebära i praktiken. En 18-åring dömdes för mord till

¹⁴⁶ 29 kap. 7 § andra stycket BrB.

¹⁴⁷ Bäcklund m.fl. (2023), kommentaren till 32 kap. 5 § BrB.

¹⁴⁸ Asp (2014), s. 74.

¹⁴⁹ Jfr med 32 kap. 1 § BrB; 32 kap. 2 § BrB; 32 kap. 3 a § BrB.

fängelse på livstid. Att straffvärdet uppgick till livstids fängelse grundade sig bland annat i att mordet föregåtts av planering, att händelseförloppet hade varit utdraget samt att det inneburit ett svårt och utdraget lidande för offret. Även två 16-åringar dömdes för mordet. Straffvärdet uppgick enligt tingsrätten även i deras fall till fängelse på livstid. Tingsrätten fann enligt 30 kap. 5 § BrB att det med hänsyn till straffvärdet fanns synnerliga skäl för fängelse. Påföljden ska då, som ovan nämnts, i första hand bestämmas till sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § BrB. Den maximala tiden för sluten ungdomsvård är fyra år. Tingsrätten framförde att påföljdens längd behövde reduceras utifrån den dömdes ålder, och samtidigt beakta att det inte sker villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård. Mot bakgrund av det blev påföljden för 16-åringarna sluten ungdomsvård i fyra år. Två 15-åringar dömdes för medhjälp till mord. Tingsrätten framförde att eftersom 15-åringarna inte hade medverkat i den dödande handlingen, var straffvärdet något lägre än för de övriga inblandade, om än fortfarande mycket högt. De dömdes därför till sluten ungdomsvård i tre år och sex månader.¹⁵⁰ Det skiljer enbart ett och ett halvt år i ålder mellan 18-åringen och 16-åringarna. För samma gärning dömdes den äldste till livstidsstraff och de yngre till frihetsberövande i fyra år. Det visar onekligen att borttagandet av ungdomsreduktionen har resulterat i stora tröskeleffekter.

3.3 Borttagandet av straffreduktionen för åldersgruppen 18–20 och den diskussion som föranledde förändringen

Redan i 2009 fick utredaren som en del av uppdraget *En översyn av påföljdsystemet* i uppgift att undersöka huruvida lagöverträdare över 18 år borde behandlas som vuxna lagöverträdare.¹⁵¹ Utredningen kom fram till att det inte vore önskvärt att ta bort ungdomsreduktionen för åldersgruppen 18–20 år. Ett skäl var att det ansågs resultera i en orimlig tröskeleffekt att avstå från ungdomsreduktion för lagöverträdare som precis fyllt 18 år. Det ansågs även viktigt att bristande mognad och erfarenhet skulle få vägas in för åldersgruppen strax över 18 år, eftersom det mest rimliga var att se denna åldersgrupp som i ett mellanskikt mellan barn och vuxen. Myndighetsåldern ansågs inte stå i vägen för ett sådant resonemang. Utredningen lyfte även fram argument om

¹⁵⁰ Uppsala tingsrätts dom i B 2770-23 den 29 november 2023.

¹⁵¹ Dir. 2009:60, s. 1.

att fängelsestraff i sig riskerar att påskynda en ”brottskarriär” och en livsstil som kriminell, särskilt bland unga.¹⁵²

En ny utredning tillsattes 2017. Denna gång var syftet väldigt tydligt formulerat. Utredningen fick i uppdrag att lämna ett förslag som innebar att åldersgruppen 18–20 behandlades som andra myndiga lagöverträdare, vid straffmätning och vid val av påföljd.¹⁵³ Utredningens uppdrag var därmed att överväga inte *om*, men *på vilket sätt*, som ungdomsrabatten för åldersgruppen 18–20 år skulle avskaffas.

Holmgren uttryckte att beskrivningen av utredarens uppdrag på en och samma gång rymde en fråga och ett uttömmande svar.¹⁵⁴ Därtill menade Holmgren att regeringen inte verkade ha bilden att straffrättsliga reaktioner riktade mot unga är ett ineffektivt verktyg för att motverka brottslighet. Detta påstående grundades bland annat på att regeringen i direktivet framhöll att det krävs insatser mot organiserad brottslighet, och att borttagandet av reduktionen beskrevs som ett led i åtgärderna för att motverka problematiken. Samtidigt framgick det inte på vilket sätt borttagandet av reduktionen var tänkt att verka – exempelvis om det vore genom inlåsning eller genom att fungera avskräckande.¹⁵⁵

Utredaren framförde även själv i sitt betänkande att dess uppdrag inte hade varit att undersöka *om* särbehandlingen skulle upphöra för åldersgruppen 18–20 år. Uppdraget var att överväga och föreslå *hur* det bäst skulle genomföras.¹⁵⁶ Behovet att ta bort ungdomsreduktionen för åldersgruppen, kunde motiveras med att synen på brott, brottslingar och samhällets reaktioner på brott är i ständig förändring. Skälen för en särbehandling av unga myndiga, kunde anses väga mindre tungt, då de i lagens mening likställs med vuxna. Myndighetsåldern ansågs ha betydelse dels för en persons rättigheter och skyldigheter, dels vilket ansvar en person har för sina handlingar.¹⁵⁷ När det däremot gällde åldersgruppen 15–17 år uppfattade utredaren sitt uppdrag som mer öppet formulerat. I denna del tog utredningen därför del av samt beaktade relevant kunskap och forskning på området.¹⁵⁸ Kunskap om ungas

¹⁵² SOU 2012:34 band 3, s. 800–806.

¹⁵³ Dir. 2017:122, s. 1.

¹⁵⁴ Holmgren (2018), s. 343.

¹⁵⁵ Holmgren (2018), s. 350.

¹⁵⁶ SOU 2018:85, s. 42.

¹⁵⁷ Dir. 2017:122, s. 5; SOU 2018:85, s. 42.

¹⁵⁸ SOU 2018:85, s. 42.

ansvarsförmåga och ungdomsbrottslighetens utveckling kunde därmed påverka de förslag som lades fram för åldersgruppen 15–17 år.¹⁵⁹

Utredningen konstaterade att det varken fanns något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare.¹⁶⁰ Därtill konstaterades att det inte var möjligt för utredningen, sett till uppdraget, att nå samma slutsats som SOU 2012:34. Utredningen 2018 behövde utgå från en slopad straffreduktion för åldersgruppen 18–20 år. Det var även i ljuset av det som diskussionen om tröskeleffekter för åldersgruppen 15–17 år borde ses.¹⁶¹ Även om det fanns ett intresse av att undvika tröskeleffekter, så ansåg utredningen att det inte ensamt kunde motivera långtgående repressionshöjningar. En utjämning av tröskeleffekter vid 18 års ålder genom att höja straffen för barn i 15–17 års ålder, skulle innebära repressionshöjningar utan en förväntan av vare sig minskad brottslighet på ett allmänt plan eller bättre möjligheter till återanpassning i samhället för det enskilda barnet.¹⁶² Utredningen framförde att det inte borde genomföras repressionshöjningar för omyndiga lagöverträdare, barn enligt barnkonventionens mening, om inte det fanns starka skäl.¹⁶³ Slutligen konstaterades att det inte fanns några skäl för repressionshöjningar för åldersgruppen 15–17 år.¹⁶⁴

En majoritet av remissinstanserna ifrågasatte antingen behovet eller motsatte sig en slopad straffreduktion för åldersgruppen 18–20 år. En klar majoritet av de remissinstanser som yttrade sig om brott begångna av unga lagöverträdare under 18 år, ansåg även att straffreduktionen för dem inte borde förändras.¹⁶⁵

Ändringen genomfördes trots det. I propositionen angavs att det vid påföljdsbestämningen tas alldeles för stora hänsyn till den tilltalades ålder i relation till att utgångspunkten vid påföljdsbestämningen ska vara hur svårt brottet är. Resultatet är att utdömda straff inte återspeglar brottslighetens allvar.¹⁶⁶ Ändringens syfte var därmed att säkerställa att brottets svårhet i högre grad än

¹⁵⁹ SOU 2018:85, s. 177.

¹⁶⁰ SOU 2018:85, s. 199.

¹⁶¹ SOU 2018:85, s. 226.

¹⁶² SOU 2018:85, s. 17.

¹⁶³ SOU 2018:85, s. 225.

¹⁶⁴ SOU 2018:85, s. 19.

¹⁶⁵ Prop. 2021/22:17, s. 25–26.

¹⁶⁶ Prop. 2021/22:17, s. 1.

tidigare blir styrande för påföljdsbestämningen. Straffsystemets krav på tillräckligt ingripande reaktion ansågs därigenom ges större tyngd.¹⁶⁷

Lagstiftarens förhållningssätt till unga lagöverträdare har av flera ansetts gå i linje med den alltmer repressiva kriminalpolitik som kunnat iakttas under det senaste decenniet. I diskussionen som föranledde borttagandet av straffreduktionen, framfördes från flera håll att ett borttagande kunde ses som en del av den omorienteringen som skett från behandling till förtjänst.¹⁶⁸

3.4 Regerings fortsatta förslag och tillsättandet av flera utredningar med snäva uppdrag

Flera utredningar utöver dir. 2023:112, som uppsatsen kommer fokusera på, har tillsatts. Bland annat presenterades utredningen *En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga* i augusti 2023. Utredningens uppdrag var att föreslå lämpliga förändringar i regleringen om frihetsberövande påföljder för åldersgruppen under 18 år.¹⁶⁹ Huvudförslaget är att införa en ny lag, fängelselagen för unga, samt att Kriminalvården ska ta över ansvaret från SiS för att verkställa frihetsberövande påföljder för unga.¹⁷⁰ Flera remissinstanser, bland annat UNICEF och Rädda barnen har i sina remissvar varit kritiska till de förslag som presenterats och avstyrker samtliga.¹⁷¹ UNICEF lyfter att utredningens förslag är otillräckliga och riskerar att försämra frihetsberövade barns rättigheter samt leda till återfall i brottslighet.¹⁷²

Genom direktiv 2022:106 från juli 2022, *Ungdomskriminalitetsnämnder – en ny ordning för att förebygga brottslighet* fick en utredning i uppdrag att analysera och föreslå införandet av en ordning med ungdomskriminalitetsnämnder.¹⁷³ Det tillsattes en utredning i juni 2023, *Utökade möjligheter att använda tvångsmedel mot barn och unga*, som ska undersöka möjligheterna att stärka de brottsbekämpande myndigheternas möjligheter att förhindra, utreda och lagföra brott begångna av unga personer. I uppdraget ska utredaren bland annat analysera möjligheten att anhålla och häkta omyndiga brottsmisstänkta i fler fall än idag. Därtill ska lämnas förslag på hur en ordning bör utformas

¹⁶⁷ Prop. 2021/22:17, s. 29–30.

¹⁶⁸ Jareborg och Zila (2020), s. 166; Holmgren (2018), s. 348.

¹⁶⁹ SOU 2023:44, s. 17.

¹⁷⁰ SOU 2023:44, s. 19–21.

¹⁷¹ Rädda barnens remissvar till SOU 2023:44; UNICEF Sveriges remissvar till SOU 2023:44.

¹⁷² UNICEF Sveriges remissvar till 2023:44, s. 1–2.

¹⁷³ Dir. 2022:106, s. 1–2.

som innebär en möjlighet att använda hemliga tvångsmedel mot personer under 15 år.¹⁷⁴ I juli 2023 tillsattes även en utredning som ska göra en översyn av straffskalorna och reformera påföljdssystemet. Syftet med uppdraget är att förslagen på ett bättre sätt ska återspegla brottslighetens allvar samt att påföljderna som döms ut ska framstå som rimliga och rättvisa.¹⁷⁵

Det är tydligt att flera utredningar som onekligen kommer att beröra samma område, och som inverkar på varandra, har tillsatts nära i tid. Min uppfattning är att det finns en risk att det kommer göra det svårt att överskåda respektive betänkandes effekter. Det går inte att komma ifrån det faktum att det inte är möjligt att få en helhetsbild när utredningarna får så snäva uppdrag.

¹⁷⁴ Dir. 2023:102, s. 1.

¹⁷⁵ Dir. 2023:115, s. 1.

4 Barns rätt

4.1 Inledande anmärkningar

I detta kapitel kommer jag att redogöra för relevanta delar av barnkonventionen och annat material från barnrättskommittén för att belysa barns rätt. Enligt vad som framfördes i uppsatsen inledande kapitel är även erfarenhetsmaterial från utlandet sådant som kan vara av relevans när barns rätt och barns bästa ska beaktas. Mot bakgrund av det har jag valt att presentera erfarenhetsmaterialet från Danmark som ett avsnitt i detta kapitel.

Barnrätten handlar liksom all annan rätt om hantering av intressekonflikter. Barnperspektivet handlar därför inte om att barnets intresse alltid ska få företräde. Asp menar att det handlar om att väga flera intressen mot varandra och att inte ensidigt främja det ena utan hänsynstagande till det andra.¹⁷⁶ Genom detta kapitel är förhoppningen att i uppsatsens avslutande del, kunna visa om förändringarna utmanas ur ett barnrättsperspektiv.

4.2 FN:s konvention om barnets rättigheter

Synen på barn som egna rättsliga subjekt samt barnskyddsintresset växte sig allt starkare under 1900-talet.¹⁷⁷ FN antog barnkonventionen 1989 och året därpå trädde konventionen i kraft i Sverige. I januari 2020 blev artikel 1–42 i barnkonventionen svensk lag.¹⁷⁸ En anledning till att barnkonventionen blev lag, var att konventionen verkade uppfattats som en policy eller ett värdegrundsdokument i stället för ett åtagande. Syftet med att göra konventionen till svensk lag, var att barnets rättigheter skulle synliggöras ytterligare och därmed skapa en grund för ett barnrättsbaserat synsätt i all offentlig verksamhet. En förväntning var bland annat att det skulle påverka såväl befintlig som ny lagstiftning.¹⁷⁹

FN har inte några sanktionsmöjligheter mot stater som inte efterlever sina åtaganden.¹⁸⁰ Däremot granskar och övervakar barnrättskommittén hur konventionsstaterna efterlever konventionen enligt artikel 43 i barnkonventionen.

¹⁷⁶ Asp (2014), s. 69.

¹⁷⁷ Tärnfalk m.fl. (2022), s. 8.

¹⁷⁸ SOU 2020:63, s. 50.

¹⁷⁹ Prop. 2017/18:186, s. 74–75.

¹⁸⁰ Schiratzki (2019), s. 36.

Barnrättskommittén uttalar sig även i form av allmänna kommentarer för vägledning vid tolkning och tillämpning av konventionen. Även om rekommendationer och allmänna kommentarer från barnrättskommittén inte är juridiskt bindande för konventionsstaterna, så har de med tiden fått en stark ställning som tolkningsmedel för både nationella och internationella domstolar.¹⁸¹ I en dom från 2021 beskriver Migrationsöverdomstolen att rekommendationer och allmänna kommentarer från FN:s barnrättskommitté kan utgöra en viktig vägledning i arbetet med mänskliga rättigheter.¹⁸²

4.2.1 Relevanta artiklar

4.2.1.1 *Grundläggande principer*

Först och främst kan konstateras att alla barn under 18 år är barn i barnkonventionens mening.¹⁸³

Alla artiklar i barnkonventionen är givetvis viktiga, men det finns fyra artiklar som är grundläggande principer och alltid ska beaktas när det gäller frågor om barn. Det är principen att alla barn har samma värde och lika rättigheter (artikel 2), att det vid alla beslut i första hand ska beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3), att alla barn har rätt till liv och utveckling (artikel 6) och att alla barn har rätt att säga sin mening och få den beaktad (artikel 12).

Barnets bästa innebär både en rättighet, en princip och ett tillvägagångssätt. Det är barns rätt att principen beaktas vid alla åtgärder och beslut som rör barnet. Konceptet är dynamiskt och kräver att det görs bedömningar till varje specifikt sammanhang.¹⁸⁴ Principen används i huvudsak på två sätt. Som en allmän princip som ska genomsyra bland annat lagstiftning, men även som ett sätt att tolka och ge innehåll till övriga konventionsbestämmelser.¹⁸⁵ Syftet är att säkerställa fullt och faktiskt åtnjutande av alla rättigheter i konventionen såväl som barnets helhetsutveckling.¹⁸⁶

Principen om barnets bästa måste därför också genomsyra den straffrättsliga lagstiftningen. Straffrättsliga regler behöver ha utgångspunkt i barnets bästa

¹⁸¹ Prop. 2017/18:186, s. 84.

¹⁸² MIG 2021:18.

¹⁸³ Artikel 1 barnkonventionen.

¹⁸⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013), p. 1.

¹⁸⁵ Schiratzki (2019), s. 39.

¹⁸⁶ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013), p. 4.

och andra intressen behöver därför vägas mot barnets bästa.¹⁸⁷ Barnrättskommittén skriver i sin allmänna kommentar om barnets rätt att i första hand få beaktat barnets bästa, att en tolkning av barnets bästa aldrig får leda till att en rättighet enligt konventionen inskränks för barnet.¹⁸⁸ Vidare beskrivs att skyddet av barnets bästa kräver att andra intressen ibland måste ge vika. Det innebär exempelvis att straffrättsliga målsättningar som repression och bestraffning, måste ge vika för rehabilitering och reparativ rättvisa.¹⁸⁹

De artiklar i konventionen som närmast berör barn som begår brott redogörs för i det följande.

4.2.1.2 Artikel 37

Inget barn får enligt artikel 37 utsättas för grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse får ådömas för brott begångna av personer under 18 år. Fängslande såväl som andra frihetsberövande ska endast ske som en sista utväg och under kortast möjliga tid. Vidare framgår det att frihetsberövade barn ska behandlas humant och med respekt för människans inneboende värde på ett sätt som beaktar behoven hos en person i dess ålder.

4.2.1.3 Artikel 39

Artikel 39 stadgar att konventionsstaten ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering och återanpassning. Det ska ske på ett sätt som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

4.2.1.4 Artikel 40

Av artikel 40 framgår bland annat att barn som är skyldiga till brott, har rätt att behandlas på ett sätt som främjar deras känsla av värdighet och värde för att stärka barnets respekt för andra människors rättigheter och friheter. Det är önskvärt att främja att barnet återanpassas till samhället. Konventionsstaterna ska främja ett särskilt rättssystem för barn, samt främja särskilda myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som finns skyldiga till att ha begått brott. Därtill ska konventionsstaten fastställa en lägsta straffbarhetsålder.

¹⁸⁷ Burman (2016), s. 165.

¹⁸⁸ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013), p. 4.

¹⁸⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013), p. 28.

4.2.2 Den allmänna kommentaren om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet

Den närmare innebörden av ovan nämnda artiklar, uttolkas genom barnrättskommitténs allmänna kommentar om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet. Den senaste kommentaren är från 2019. Syftet med den är utöver att ge ett aktuellt vägledande, även att betona vikten av förebyggande åtgärder och främja viktiga strategier för att minska de skadliga effekterna av kontakt med det straffrättsliga systemet. Detta i enlighet med den växande kunskapen om barns utveckling.¹⁹⁰ I kommentaren framhålls att barns fysiska och psykiska utveckling utgör grunden för deras lägre straffrättsliga ansvar. Det påpekas även att det är bevisat skadligt för barn att exponeras för det straffrättsliga systemet samt att det begränsar deras möjligheter att växa upp till ansvarstagande vuxna.¹⁹¹ Samtidigt som kommittén bejakar vikten av att bevara den allmänna säkerheten, framhålls att det måste ske med fullständig respekt för de vägledande och övergripande principerna som finns i konventionen. Brott begångna av barn tenderar att minska när detta görs.¹⁹²

I kommentaren framförs även farhågor om de trender som går att se i fråga om lägsta straffbarhetsålder.¹⁹³ Det anges inte i konventionen vad som är den lägsta acceptabla straffbarhetsåldern, men i kommentaren framhålls att den bör vara minst 14 år. Kommittén berömmar samtidigt de stater som har en högre ålder och uppmanar till att under inga omständigheter sänka den. Därtill framhåller kommittén att en effektiv strategi kräver att barn som är både yngre och äldre än straffbarhetsåldern ska få stöd i enlighet med sina behov, samt att barn under straffmyndighetsåldern inte bör betraktas som barn som har begått brott.¹⁹⁴

Vad gäller påföljder ska de inte bara stå i proportion till brottets omständigheter och svårighetsgrad, utan även till personliga omständigheter. Kommittén exemplifierar detta som barnets ålder, barns mindre straffrättsliga ansvar men även barns behov. Kommittén framhåller att rent bestraffande synsätt strider mot artikel 40 i konventionen.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019), p. 6.

¹⁹¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019), p. 2.

¹⁹² Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019), p. 3.

¹⁹³ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019), p. 1.

¹⁹⁴ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019), p. 20–23.

¹⁹⁵ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019), p. 76.

4.2.3 Rekommendationer till Sverige från FN:s barnrättskommitté

Alla länder som skrivit på barnkonventionen, granskas som ovan nämnts av barnrättskommittén. Den senaste granskningen av Sverige redogjordes för i mars 2023. Ett av de områden som enligt rekommendationen kräver bråds-kande åtgärder, är området unga lagöverträdare.¹⁹⁶

Som allmän åtgärd för genomförande av konventionen, framhöll kommittén vikten av att konsekvensanalyser med utgångspunkt i barns rättigheter är en integrerad del av de utredningar som föregår ny lagstiftning.¹⁹⁷ Kommittén uttryckte även att Sverige ska säkerställa att principen om barnets bästa konsekvent tillämpas i bland annat lagstiftningsrelaterade förfaranden som gäller unga lagöverträdare.¹⁹⁸

Vidare uttryckte kommittén en ”djup oro” för de steg som för närvarande tas för att sänka straffbarhetsåldern, såväl som för barns ökande inblandning i organiserad brottslighet och antagna lagändringar för att införa strängare straff.¹⁹⁹ Kommittén uppmanar Sverige att låta straffbarhetsåldern ligga kvar på 15 år.²⁰⁰

Sammanfattningsvis behöver Sveriges fortsatta lagstiftning ha ett tydligt barnrättsperspektiv, något som kommittén framhöll kan ske genom barnkonsekvensanalyser. Vid förslag för bekämpandet av den organiserade brottsligheten måste det finnas ett barnrättsperspektiv med ett helhetstänk. Att exempelvis sänka straffbarhetsåldern är något som går emot rekommendationen.

4.3 Erfarenhetsmaterial från Danmark

4.3.1 Varför titta på Danmark?

Sverige har tagit en del inspiration från Danmark när det gäller kriminalpolitik, något som exempelvis går att utläsa på flera ställen i Tidöavtalet. Det framgår bland annat att partierna vill införa en straffskärpningsgrund efter

¹⁹⁶ Barnrättskommitténs sammanfattande slutsatser och rekommendationer (2023), p. 4.

¹⁹⁷ Barnrättskommitténs sammanfattande slutsatser och rekommendationer (2023), p. 6.

¹⁹⁸ Barnrättskommitténs sammanfattande slutsatser och rekommendationer (2023), p. 18.

¹⁹⁹ Barnrättskommitténs sammanfattande slutsatser och rekommendationer (2023), p. 44.

²⁰⁰ Barnrättskommitténs sammanfattande slutsatser och rekommendationer (2023), p. 45.

dansk förebild som innebär dubbla straff för gängkriminella, samt påskynda utredningen om ett införande av ungdomskriminalitetsnämnder likt de som nyligen inrättats i Danmark.²⁰¹ Då ungdomsbrottsligheten i Sverige och Danmark även till viss del liknar varandra, finns det ytterligare anledning att se till hur Danmark hanterar vissa liknande frågor.²⁰² Detta avsnitt kommer mer specifikt att redogöra för erfarenheter från Danmark vad gäller sänkningen av straffmyndighetsåldern för de yngsta lagöverträdarna.

Likt Sverige har Danmark bestämt straffbarhetsåldern till 15 år.²⁰³ I perioden från den 1 juli 2010 till den 29 februari 2012 var straffbarhetsåldern i Danmark 14 år.²⁰⁴ I det följande kommer jag redogöra för varför den sänktes men även varför den efter så kort tid ändrades tillbaka samt om det finns några relevanta erfarenheter.

4.3.2 Införandet av en lägre straffbarhetsålder

Ungdomskommissionen fick 2007 i uppdrag att utreda insatserna mot ungdomskriminalitet och föreslå ändringar bland annat för att stärka reaktionsmöjligheterna i förhållande till barn under 15 år. Ungdomskommissionen framförde i sitt betänkande att det inte fanns något underlag för att en sänkt straffmyndighetsålder skulle verka avskräckande för ungdomar som begick brott. Forskning visade tvärtemot att de ungdomar som straffades tidigt tenderade att återfalla i kriminalitet. En teori till den bakomliggande anledningen, var att de som dömdes i tidig ålder löpte större risk att identifiera sig själva som kriminella.²⁰⁵ Därtill diskuterades Danmarks åtaganden enligt barnkonventionen. En sänkning av straffbarhetsåldern till under 14 år torde med största sannolikhet mötas av mycket stark kritik från barnrättskommittén. Även en sänkning till 14 år, förväntades innebära kritik från kommittén.²⁰⁶ De argument som hade framförts för en sänkning av straffbarhetsåldern var att det krävdes tidiga insatser mot barn som begår brott. Sänkningen ansågs av vissa även kunna motiveras av allmänpreventiva skäl. Tanken var att barn inte skulle frestas att begå brott samt att äldre personer inte skulle ha incitament att förmå barn att begå brott. Ett annat argument var att det var

²⁰¹ Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige, s. 20 och s. 27.

²⁰² Dir. 2022:106, s. 6–7.

²⁰³ 15 § Straffeloven (Lovbekendtgørelse 2022-09-28 nr. 1360).

²⁰⁴ Lov 2010-06-25 nr 711, Lov 2012-02-28 nr 158.

²⁰⁵ Betänkning 2009 nr 1508, s. 661–662.

²⁰⁶ Betänkning 2009 nr 1508, s. 665.

viktigt för det allmänna rättsmedvetandet både hos offren och andra, att barn som begick brott skulle få uppleva en kännbar reaktion.²⁰⁷

Ungdomskommissionen ansåg trots ovanstående argument, inte att ett behov av hårdare konsekvenser kunde motivera en sänkning av straffmyndighetsåldern. I stället avrådde kommissionen en sänkning av straffbarhetsåldern mot bakgrund av Danmarks internationella åtaganden, erfarenhetsmaterial från utlandet samt resultat från forskning.²⁰⁸

Detta till trots fann det danska *Justitsministeriet* att straffmyndighetsåldern borde nedsättas till 14 år. Motiveringen var väldigt kort. Bedömningen tog fasta på dels att ungas kriminalitet behövde mötas med tydliga konsekvenser, dels att andelen 14-åringar som begick kriminella gärningar var klart mer omfattande än 12- och 13-åringar. Det som tidigare gällt från och med 15 års ålder skulle därför gälla från och med 14 års ålder.²⁰⁹

Förslaget att genomföra sänkningen av straffbarhetsåldern möttes omedelbart av kritik. Exempelvis Amnesty International var djupt kritiska. De ansåg att ändringen på avgörande sätt gick emot grundtankarna och avsikterna med barnkonventionen. De tog särskilt fasta på att all forskning tyder på att straff, i synnerhet fängelse, är skadligt för barn och unga samt att det riskerar att skapa kriminella vuxna. Mot bakgrund av det ansåg Amnesty att det var tveksamt huruvida ändringen vore förenlig med barnkonventionen.²¹⁰ Lagförslaget röstades trots detta igenom och började gälla från den 1 juli 2010.²¹¹

4.3.3 Erfarenheter

Som ovan nämnts tog det inte lång tid förrän straffmyndighetsåldern ändrades tillbaka till 15 år. Efter ett regeringsskifte, ansåg den nya regeringen att ändringen av straffbarhetsåldern som genomförts under den föregående mandatperioden, borde återgå. Som skäl framfördes att sänkningen av straffbarhetsåldern hade genomförts utan underlag för att den effektivt kunde förebygga och bekämpa ungdomskriminalitet. I stället ansåg den nya regeringen att de

²⁰⁷ Betänkning 2009 nr 1508, s. 667.

²⁰⁸ Betänkning 2009 nr 1508, s. 669–676.

²⁰⁹ LFF 2010-03-17 nr 164, s. 4–5.

²¹⁰ Amnesty International (2010), s. 1-3.

²¹¹ 4 § Lov 2010-06-25 nr 711.

Yngsta lagöverträdarna skulle tas om hand av sociala myndigheter.²¹² Sedan den 1 mars 2012 har straffbarhetsåldern i Danmark därför varit 15 år.²¹³

Justitsministeriet utvärderade i efterhand sänkningens innebörd och vilka eventuella effekter perioden med sänkt straffbarhetsålder hade. Analysen visade varken på någon allmänpreventiv eller individualpreventiv effekt.²¹⁴ I 2017 utredde en grupp danska forskare effekterna av den sänkta straffbarhetsåldern ytterligare. Deras forskning kunde inte visa på minskad brottslighet bland 14-åringarna under perioden. Om något, visade deras forskning på en liten ökning av brott bland 14-åringarna. De fann även att risken för återfall var större bland de ungdomar som hade begått brott under reformperioden och hanterats inom rättssystemet. Därtill visade de 14-åringar som hanterats som kriminella inom rättssystemet sämre skolresultat. De var mindre benägna att börja nionde klass och de som började nionde klass, gick ut med sämre betyg.²¹⁵

Sammanfattningsvis visar erfarenheterna från Danmark på att sänkningar av en straffbarhetsålder på 15 år inte nödvändigtvis har de önskade effekterna. Risken är i stället att effekterna blir motsatt de önskade samt att ungdomar får sämre skolresultat och kanske till och med fastnar i dåliga mönster som blir början till en kriminell livsstil. Sänkningen i Danmark genomfördes mot bakgrund av en önskan att möta ungas kriminalitet med tydliga konsekvenser, men utan ett egentligt underlag som gav stöd för positiva effekter ur ett brottsbekämpande perspektiv. Konsekvensen blev att straffmyndighetsåldern efter mindre än 2 år återgick till den 15 årsgräns som finns än idag.

²¹² LFF 2011-12-14 nr 55, s. 3.

²¹³ 5 § Lov 2012-02-28 nr 158.

²¹⁴ Justitsministeriets forskningskontor (2015), s. 134.

²¹⁵ Piil Damm m.fl. (2017), s. 33–34.

5 *Analys av direktivet Skärpta regler för unga lagöverträdare*

5.1 WPR-analys av dir. 2023:112

I detta avsnitt analyseras problembeskrivningen i dir. 2023:112. Utöver att undersöka hur problemen framställs, diskuteras vilka underliggande antaganden som finns representerade i problembeskrivningen. Därefter analyseras vilka effekter som kan uppstå till följd av problembeskrivningen.

Genom dir. 2023:112 har en utredning fått i uppdrag att på flera sätt föreslå skärpta straffrättsliga reaktioner på barns brottslighet. I denna uppsats undersöks två delar av uppdraget. Dels den del som ska utreda möjligheten att sänka straffmyndighetsåldern, dels den del som ska föreslå hur straffreduktionen för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år kan förändras i skärpande riktning.

Anledningen till behovet av en utredning beskrivs i direktivet som att det är tydligt att det krävs ytterligare insatser mot organiserad brottslighet och annan kriminalitet förenad med gängbildning. Sett till att denna typ av brottslighet även förekommer bland barn och unga, kan det ifrågasättas om den straffrättsliga särbehandlingen av unga är rimligt avvägd i förhållande till utvecklingen av brottsligheten i den gruppen. Det anses viktigt att genom tidiga och tydliga reaktioner markera att samhället inte accepterar brottslighet, inte heller hos unga. Därtill betvivlas huruvida de påföljder som används idag är tillräckligt ingripande för att bryta en kriminell bana. Regeringen menar på att det finns skäl att ifrågasätta om de hänsyn som tas till unga, genom de särskilda skälen för särbehandlingen av dem, är rimliga ställt mot andra intressen. Därtill framförs att risken med dagens ordning, där unga lagöverträdare kan begå allvarliga brott och sedan få sina straff kraftigt nedsatta, är att straffsystemets trovärdighet och legitimitet undergrävs. Eftersom även barn under 15 år utnyttjas och involveras i kriminella miljöer, måste samhället kunna reagera med adekvata åtgärder också mot dem varför det finns skäl att överväga en sänkning av straffbarhetsåldern.²¹⁶

För tydlighetens skull kommer jag i det följande titta på de två deluppdragen var för sig.

²¹⁶ Dir. 2023:112, s. 4–5.

5.1.1 Överväga och om lämpligt lämna förslag på en sänkning av straffmyndighetsåldern

Det första deluppdraget är att överväga om straffmyndighetsåldern ska sänkas, så att barn i yngre åldrar än idag kan straffas för brottsliga gärningar. Enligt direktivet kan en sänkt straffbarhetsålder behövas för att ge en tillräcklig reaktion på brott begångna av yngre barn. En sänkning kan enligt uppdragsgivaren innebära att barnen fångas upp tidigare och att rätt åtgärder sätts in snabbt. Möjligheterna att bryta en kriminell livsstil är enligt vad som anges i direktivet större ju tidigare åtgärder sätts in. Främst kan en sänkt straffbarhetsålder göra så att äldre kriminella inte på samma sätt kan använda unga personer som utförare för att själva skydda sig från exponering och straff. Det framförs att det är viktigt dels för att barn som utnyttjas av kriminella nätverk ska kunna bryta en kriminell livsstil tidigt, dels för att försvåra gängens rekrytering.²¹⁷

Det bör noteras att uppdraget i denna del är att *överväga om* och, ifall det anses lämpligt, lämna förslag på en sänkning av straffbarhetsåldern. Det är därför möjligt för utredaren att oberoende den politiska vilja som eventuellt kan skymtas i direktivets lydelse, finna att ett sådant förslag inte bör lämnas.

5.1.1.1 *Hur beskrivs problemet?*

Det beskrivna problemet i direktivet tycks utifrån WPR-metodens synsätt vara att den nuvarande straffmyndighetsåldern förhindrar en tillräcklig reaktion på brott begångna av barn under 15 år. Det hindrar möjligheten att fånga upp och ingripa tidigt mot ungdomsbrottsligheten, vilket i sin tur minskar möjligheterna att bryta en kriminell livsstil. Det gör det även möjligt för äldre kriminella att utnyttja barn för att undvika konsekvenserna av sina egna brott. Problemet hänger på så sätt starkt ihop med den organiserade brottsligheten och det faktum att unga brottsutövare används som skydd för de äldre kriminella. Straffmyndighetsåldern representeras på så sätt som roten till flera problem.

5.1.1.2 *Vilka underliggande antaganden finns representerade i problembeskrivningen?*

Genom den ovan beskrivna problemformuleringen finns det underliggande antaganden som tas för givet och formar hur problemet framställs. Följande

²¹⁷ Dir. 2023:112, s. 6–7.

underliggande antaganden identifieras och analyseras för att belysa den specifika synen på problemet.

För det första antyder problembeskrivningen att den nuvarande straffbarhetsåldern utgör den primära hindrande faktorn för effektiv hantering av ungdomsbrottslighet och förebyggande av barns inblandning i kriminalitet. Detta antagande reflekterar en uppfattning där straff åläggs som den primära, möjligen enda, lösningen på ungdomsbrottslighet och att en sänkning av straffbarhetsåldern ses som en potentiell lösning för att mildra problemen med ungdomsbrottslighet.

Vidare framställs problemet som att den befintliga straffbarhetsåldern inte är tillräcklig för att effektivt förhindra eller bekämpa brott som begås av personer under 15 år. Detta indikerar en implicit tro på att en sänkning av straffbarhetsåldern skulle öka effektiviteten i brottsbekämpningen.

Dessutom presenteras problemet som att möjligheten att bryta en kriminell livsstil är större ju tidigare åtgärder vidtas. Det antyder en övertygelse om att tidig intervention är avgörande för att förhindra långsiktig inblandning i brottslighet och att den nuvarande åldersgränsen för straffbarhet utgör en barriär för en sådan tidig intervention.

Slutligen påpekas det att den nuvarande straffbarhetsåldern skapar en situation där äldre kriminella utnyttjar barn under 15 år för att utföra grova brott och själva undvika konsekvenserna. Detta antagande indikerar en direkt koppling mellan ungdomsbrottslighet och organiserad brottslighet samt antyder att förändringar i de straffrättsliga åtgärderna gentemot barnen kan påverka den dynamiken.

5.1.1.3 Vilka effekter kan problembeskrivningen få?

Jag finner flera möjliga effekter av denna problembeskrivning enligt WPR-modellen. Barn tilldelas genom denna problembeskrivning mer ansvar för problemen, vilket kan bero på att skälen för att ta hänsyn till barns bristande mognad och känslighet för ingripande inte tycks väga lika tungt som tidigare. Det innebär att barn under 15 år i högre grad riskerar att uppfattas som ansvariga för brotten de begår, vilket kan leda till att behovet av stöd och intervention förbises till förmån för straffåtgärder. Det kan i förlängningen riskera att innebära ytterligare stigmatisering av unga lagbrytare och eventuellt även deras familjer, då de framställs som den huvudsakliga orsaken till brottsligheten.

Ett ökat fokus på straffande åtgärder kan innebära att andra åtgärder som potentiellt kan vara mer effektiva för att förebygga och ingripa tidigt mot ungdomsbrottsligheten riskerar att förbises. I direktivet ifrågasätts inte om det finns andra möjligheter till intervention och stöd för barnen, än en sänkt straffbarhetsålder. Det diskuteras inte heller varför barnen hamnar i den utsatta situationen eller på vilket sätt samhället kan agera för att förebygga att de hamnar i dessa situationer.

Problembeskrivningen riskerar att förenkla de problem som finns och verkar inte ta hänsyn till bredare sociala, ekonomiska eller strukturella faktorer som kan bidra till ungdomsbrottsligheten. Min uppfattning är att en sänkning av straffbarhetsåldern framställs som en enkel lösning på problem som sannolikt har djupare orsaker och som därmed inte nödvändigtvis skulle lösas genom en sådan åtgärd. De som främst missgynnas av detta sätt att se på problemet blir i slutändan barnen. Problembeskrivningen ställer krav på att barnen ska ta straffrättsligt ansvar för sina gärningar för att förhindra att äldre kriminella utnyttjar dem. Min uppfattning är att en effekt av en sådan problembeskrivning är att ett stort ansvar läggs över på barnen, trots att det kan argumenteras för att barnen är offer.

Jag vill trots vad som beskrivits i denna analys av problembeskrivningen, påpeka att det i direktivet uppmanas till att analysera och beakta konsekvenserna av en sänkt straffmyndighetsålder. Det innebär att en utredning mycket väl kan komma att se på frågan ur ett bredare perspektiv än vad som framkommit i direktivet.

5.1.2 Föreslå hur ålder kan ges minskad betydelse vid straffmätningen för unga lagöverträdare i åldern 15–17 år

Det andra deluppdraget är att föreslå förändringar av den straffrättsliga särbehandlingen av unga lagöverträdare i åldern 15–17 år. Förändringarna ska syfta till att minska straffreduktionen för unga lagöverträdare samt begränsa tröskeleffekter. Utgångspunkten för utredarens arbete är att straffreduktionen ska minskas även för de yngsta straffmyndiga.²¹⁸ Det kan liknas vid formuleringen i dir. 2017:122, enligt vilken utredaren skulle utreda *hur* en ordning med borttagen straffreduktion för lagöverträdare mellan 18–20 år borde

²¹⁸ Dir. 2023:112, s. 9.

utföras, snarare än *om* det borde genomföras.²¹⁹ Således torde det inte vara en fråga *om* en förändring bör ske, utan *hur*.

Enligt direktivet innebär den nuvarande straffreduktionen att det vid påföljdsbestämningen tas för stora hänsyn till den tilltalades ålder, samt att det sker på bekostnad av att utgångspunkten för straffet ska vara hur svårt brottet är. Av den anledningen menar regeringen att straff inte återspeglar brottslighetens allvar tillräckligt. Vidare beskrivs det av uppdragsgivaren som att unga måste mötas av konsekventa och trovärdiga reaktioner. Det anses viktigt att det sker tidigt och tydligt för att förhindra att unga fastnar i kriminalitet. Därtill framförs att en ordning som motsvarar den nuvarande för unga myndiga kan övervägas.²²⁰

Eftersom personer under 18 år är barn i barnkonventionens mening, kommer jag referera till åldersgruppen 15–17 år som barn och inte bara unga i det följande.

5.1.2.1 *Hur beskrivs problemet?*

Problembeskrivningen framställer det som att den nuvarande straffreduktionen vid påföljdsbestämningen innebär en obalans i rättssystemet. För stora hänsyn tas till ålder och mognad, i stället för att låta utgångspunkten för påföljdsbestämningen vara hur svårt brottet är. Utdömda straff står inte i proportion till brottens allvar och innefattar inte en tillräckligt kraftfull reaktion. Det medför även att dagens straffrättsliga konsekvenser inte är tillräckligt kraftfulla eller tydliga för att förhindra att barn fastnar i kriminalitet.

5.1.2.2 *Vilka underliggande antaganden finns representerade i problembeskrivningen*

Genom problembeskrivningen görs ett antagande om att brottets allvar bör vara den primära faktorn vid påföljdsbestämningen. Straff ska främst spegla brottslighetens allvar. Den tilltalades ålder och de särskilda skälen för att särbehandla barn och unga ska enligt problembeskrivningen ges mindre betydelse.

Det verkar därtill göras ett antagande om att strängare straff fungerar mer avskräckande och därigenom utgör ett effektivt sätt att förhindra att barn fastnar

²¹⁹ Dir. 2017:122, s. 6; se även avsnitt 3.3.

²²⁰ Dir. 2023:112, s. 8–9.

i kriminalitet. Det implicerar en tro på att ett rättssystem som fokuserar på straff har förmågan att avskräcka från upprepade brott.

Problembeskrivningen antyder att tydlighet i form av strängare straffrättsliga konsekvenser är viktigt för att förhindra att barn fastnar i kriminalitet. Det framställs som att straff där hänsyn tas till den tilltalades ålder, minskar barnens förmåga att förstå konsekvenserna av sina handlingar. Ett underliggande antagande blir att barn och unga kanske inte kan förstå allvaret i att begå brott om inte de möts av stränga straff, samt att det kan leda till att de fastnar i en kriminell livsstil.

5.1.2.3 *Vilka effekter kan problembeskrivningen få?*

Problembeskrivningen utgår från att strängare straff är effektivt som brottsbekämpande medel men problematiserar inte om det faktiskt är fallet. Det saknas en diskussion om forskning eller empiriska bevis som antingen ger stöd för eller motbevisar antagandet. I problembeskrivningen nämns forskningen överhuvudtaget inte, vilket kan tala för att det finns en vilja att inte diskutera aspekten och låta relevant forskning få något inflytande på frågan. Det kan tala för att det ges en ensidig bild av problemet vilket gör att problembeskrivningen begränsar utrymmet för att utforska olika aspekter av frågan såväl som alternativa lösningar. Därtill ska utredaren som ovan nämnts, föreslå och inte överväga, vilket innebär att utredaren behöver föreslå ändringar som innebär att ålder ges minskad betydelse, även för det fall att det inte finns forskning som kan läggas till grund för förändringen. En uppenbar effekt av problembeskrivningen blir vid ett sådant utfall att betydelsen av empiri minskar.

En effekt av uppfattningen om att proportionalitet mellan brott och straff anses väga tyngre än andra intressen, är att de särskilda skälen för att särbehandla barn och unga ges mindre hänsyn. Samtidigt leder det även till att barnen åläggs ett större ansvar för sina gärningar. Det diskuteras dock inte vad riskerna med ett fränsteg från att ta hänsyn till de särskilda skälen kan vara.

I problembeskrivningen nämns överhuvudtaget inte möjligheten till några andra potentiella åtgärder eller interventioner som kan minska ungdomsbrottsligheten. Det innebär att en effekt blir att straff ges företräde framför vård. För att koppla till tidigare kapitel, är det uppenbart att det kan vara svårt att mot bakgrund av det spänningsfält som uppstår vid hanteringen av unga lagöverträdare, förena de motstående intressen som finns. Genom denna

problembeskrivning verkar regeringen dock vara av uppfattningen att det är principen om proportionalitet snarare än behandling som ska få företräde även för de yngsta lagöverträdarna.

5.2 Förhållningssättet till barnkonventionen i dir. 2023:112

I det följande kommer jag att diskutera hur regeringen förhåller sig till barnkonventionen i dir. 2023:112 för att därefter undersöka på vilket sätt utredaren uppmanas förhålla sig till barnkonventionen.

Regeringen framhåller inledningsvis att arbetet ska genomsyras av ett barnrätts- och ungdomsperspektiv och att de förslag som lämnas ska utformas i överensstämmelse med barnkonventionen.²²¹ Vidare klargörs att barnkonventionen gäller som svensk lag och att det innebär att barnets bästa ska beaktas. Det pekas på artikel 40.1 i barnkonventionen samt att dess innebörd är att barn ska behandlas på ett sätt som bland annat stärker barnets känsla av värdighet och värde samt att det är önskvärt att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.²²² Under rubriken *Konsekvensbeskrivningar*, framförs att utredaren ska bedöma och redovisa ekonomiska konsekvenser, konsekvenser för det brottsförebyggande arbetet och konsekvenser i övrigt för det allmänna och för enskilda.²²³ Utredaren ska ha ett barnrätts- och ungdomsperspektiv i sina analyser och förslagen som lämnas ska vara proportionerliga.²²⁴ På vilket sätt perspektivet ska få genomslag i analyserna och förslagen klargörs inte. Det framkommer inte heller vad förslagen ska vara proportionerliga gentemot – det kan därför tolkas som allt från att förslagen ska vara proportionerliga utifrån allvarligheten i brottsligheten till proportionerliga utifrån barnets ålder.

Utredningen tillsattes i juli 2023. Sverige hade därmed mottagit barnrättskommitténs slutsatser och rekommendationer vid tillsättandet av utredningen. Som ovan nämnts (se avsnitt 4.2.3) avrådde kommittén från en sänkning av straffbarhetsåldern samt införande av strängare straff. I direktivet försvarar regeringen att trots det tillsätta en utredning för att överväga en sänkt straffbarhetsålder, genom att betona att rekommendationerna inte är bindande samt att det i Europa finns varierande straffmyndighetsåldrar. Det understryks även

²²¹ Dir. 2023:112, s. 2.

²²² Dir. 2023:112, s. 3.

²²³ Dir. 2023:112, s. 14–15.

²²⁴ Dir. 2023:112, s. 14.

att den svenska straffmyndighetsåldern bör vara anpassad efter svenska förhållanden.²²⁵

Ser man till direktivets ordalydelse ska utredningen förvisso beakta ett barnrätts- och ungdomsperspektiv. Det uppges även att förslagen ska utformas i enlighet med barnkonventionen. Samtidigt framför regeringen att rekommendationer och allmänna kommentarer från barnrättskommittén inte är rättsligt bindande. Det uppfattas som att regeringen anser att det inte är nödvändigt att beakta detta, vid utformningen av förslagen. Det kan ifrågasättas hur starkt genomslag det barnrättsliga perspektivet kan få när regeringen mellan raderna uppmanar till att inte ta hänsyn till rekommendationerna från barnrättskommittén. Trots det faktum att rekommendationer och allmänna kommentarer från barnrättskommittén inte är juridiskt bindande, så har de som ovan redogjorts för, fått en stark ställning som tolkningsmedel för både nationella och internationella domstolar. Syftet med de allmänna kommentarerna såväl som med rekommendationer från barnrättskommittén är att ge råd och vägledning för hur konventionsstaterna ska främja barnkonventionens genomförande. Genom att inte låta rekommendationerna få en avgörande roll på det fortsatta lagstiftningsarbetet uppstår det en risk att det barnrättsliga perspektivet försummas till förmån för andra intressen.

²²⁵ Dir. 2023:112, s. 6.

6 Slutanalys

6.1 Introduktion

Uppsatsen har haft som syfte att utreda synen på unga lagöverträdarens straffbarhet med utgångspunkt i regleringen av straffmyndighet och straffreduktion för unga lagöverträdare. Därtill syftar uppsatsen till att problematisera den eventuellt förändrade synen på unga lagöverträdare ur ett barnrättsligt perspektiv. Nedan följer en avslutande analys där de inledningsvis presenterade frågeställningarna besvaras.

6.2 Utvecklingen av bestämmelserna för straffmyndighet och straffreduktion

Genom historien har behandlingen av unga lagöverträdare och särskilt frågan om huruvida de bör bestraffas varit ett omdiskuterat ämne. Uppsatsens utredande del har visat att olika straffteorier varit vägledande i olika perioder, något som även präglat synen på de yngsta lagöverträdarna.

För ett par hundra år sedan ansågs hårda straff vara det bästa sättet att bemöta brottslighet. Syftet med bestraffning var att vedergälla brott och genom att utdela grymma straff var målet att avskräcka människor i allmänhet från att begå brott. Ålder kunde emellertid utgöra ett undantag för den strikt vedergällande synen redan på den tiden. Att inte kräva samma ansvar från barn som från vuxna, är således en sedvänja som går långt tillbaka i tiden.

Genom 1864 års strafflag infördes ett tillräknelighetskrav som innebar att skuld var en förutsättning för att döma ut straff. Straffen skulle utmätas i proportion till brotten, varför bestraffning kunde ses som en form av ansvarsutkrävande. Mot bakgrund av att barn under 14 år inte ansågs fullt utvecklade kunde de inte hållas ansvariga för sina handlingar. Av samma anledning infördes för första gången en straffmyndighetsålder på 14 år. Det bedömdes även finnas skäl för påföljdsnedsättning för ungdomar upp till 18 års ålder. På 1800-talets andra hälft började därmed större hänsyn tas till ålder vid straffutmätningen, även om det fortsatt var proportionalitet mellan brott och straff som var ledande.

Sedan början av 1900-talet har straffmyndighetsåldern varit 15 år. Vid tillfällena har en högre ålder diskuterats, något som dock aldrig genomförts. I

stället har möjligheterna att döma till behandlande och uppfostrande åtgärder utökats och åldern för straffreduktion höjts.

Först och främst kan konstateras att individualpreventiva teorier, särskilt behandlingstanken, började få allt större genomslag under slutet av 1800-talet och särskilt under 1900-talet. I stället för att vedergälla brott, skulle straff syfta till att bekämpa brottsligheten generellt. Det infördes påföljder med behandlingen som utgångspunkt och det fanns en stark tro på möjligheten att genom behandling förbättra de unga lagöverträdarna. Jag menar att detta, omvänt vad som hände några årtionden senare, kan uttryckas som att bestraffningen under denna tidsperiod gick från vedergällning och förtjänst till behandling. Under tiden då behandlingstanken var som mest dominerande uppfattades tankar om klander, förtjänst och proportionalitet som irrelevanta eller sekundära. Det kan sägas ha kulminerat i förslaget till skyddslag som hade en ensidig inriktning på individualprevention och som trots att den inte fick det genomslag som Strafflagsberedningen hade avsett, innebar att påföljdsregleringen i brottsbalken främst grundades på individualpreventiva tankar.

Åren härefter fortsatte synen på bestraffning för de unga lagöverträdarna att grundas på individualpreventiva syften. Prognoser för ungdomens framtid och fortsatta utveckling stod i fokus vid utdömandet av straff. Därtill infördes straffreduktioner ända upp till 20 års ålder.

Genom 1989 års påföljdsreform syns en tydlig kursändring. Det var inte längre en avvägning mellan hänsyn till allmän laglydnad och ett främjande av den dömdes återanpassning som skulle vara styrande för straffmätning och påföljdsval. I stället betonades återigen proportionalitet mellan brott och straff. Principen om straffvärdeproportionalitet blev central. Tiden då utvecklingen gick från förtjänst till behandling var över – i stället började kriminalpolitiken *åter* riktas från behandling till förtjänst. På området unga lagöverträdare var skälen att särbehandla mot bakgrund av deras mognad och begränsade erfarenhet dock bestående. Det ansågs fortfarande viktigt att tydligt inrikta påföljdssystemet för de unga, på att motverka återfall i brott.

I dagens straffsystem tas alltså en del hänsyn till barn och ungas ålder. De påföljder som finns för de unga lagöverträdarna syftar i flera delar fortfarande till att minimera negativa effekter av straffrättsligt ingripande och att hjälpa ungdomarna att bli laglydiga medborgare. Straffreduktionen för lagöverträdare under 21 år innebar fram tills nyligen en någorlunda schematisk

reduktion av straffvärdet för 15–20 åringarna. Efter borttagandet av straffreduktionen för lagöverträdare i åldern 18–20 år i 2022, har dock stora tröskeleffekter uppstått. Skillnaden i straff för samma brott för en person under respektive över 18 år, blir mycket påtaglig. Vid borttagandet av straffreduktionen för de över 18 år, ansågs motivet att motarbeta tröskeleffekter dock inte väga tillräckligt högt för att motivera en ökad repression även för de under 18 år. Borttagandet av ungdomsreduktionen för personer över 18 år genomfördes för att säkerställa att brottets svårhet i högre grad styr påföljdsbestämningen. Eftersom de över 18 år likställs med vuxna i lagens mening, ansågs skälen till en särbehandling av dem, väga mindre tungt. Det ansågs viktigare att ge tyngd åt straffsystemets krav på tillräckligt ingripande åtgärder. På så sätt har straffvärdeproportionalitet blivit något som väger tyngre även för de unga lagöverträdarna.

Sammanfattningsvis har synen på bestraffning av unga lagöverträdare genomgått betydande förändringar under de senaste århundradena. Från en tid då hårda straff och vedergällning dominerade, till en period av ökat fokus på behandling och individualprevention. Fokus har sedan detta åter rörts mot förtjänst, i synnerhet det vi kallar straffvärdeproportionalitet med betoning på *tillräckligt ingripande åtgärder* och *proportionalitet till brottet*. I dagens system tas ännu visst hänsyn till ålder, men vikten av att straffen ska återspegla brotten samt innebära tillräckligt ingripande åtgärder betonas alltmer. Samtidigt som barnskyddsintresset har växt sig starkare, bland annat genom Sveriges ratificerande av barnkonventionen 1990 har strafflagstiftningen visat tendenser mot en alltmer repressiv kriminalpolitik. Det har lett till högre ställda krav på tydliga och kraftfulla reaktioner på brott både generellt, såväl som mot ungdomsbrottsligheten. Kommittédirektivet *Skärpta regler för unga lagöverträdare* uppfattar jag som ett tydligt exempel på det. I uppsatsen har nämnts ett urval av de uppdrag som tillsatts på området. I det fall att flera av uppdragen leder till genomförande av lagförändringar kan vi inom en snar framtid se ett straffrättsystem med ännu större fokus på förtjänst och vedergällning, och ännu mindre utrymme för särbehandling.

6.3 Förhållandet mellan dagens reglering, skälen att särbehandla unga lagöverträdare och grunderna till bestraffning

Skälen att särbehandla unga och barn i straffrättsligt hänseende kan kort sammanfattas på följande sätt. Unga människor skiljer sig från vuxna människor

både genom biologiska faktorer och psykosociala faktorer. Neurologisk forskning visar att människans hjärna inte är färdigutvecklad förrän runt 25 års åldern. Ungdomars outvecklade ansvarsförmåga kommer till uttryck på flera sätt. Därtill har ungdomar visats vara mer känsliga för bestraffning än vuxna. Rent generellt självläker de flesta ungdomarna från kriminalitet. Mot bakgrund av dessa skäl, kan det anses finnas anledning att se på ungdomars brottslighet med större tolerans. I det följande granskas först skälen till att särbehandla unga lagöverträdare, mot de straffteorier som presenterats i uppsatsen. Därefter analyseras hur dagens reglering förhåller sig till det – och om den ens gör det.

Som en följd av ungdomars outvecklade ansvarsförmåga, är det möjligt att anföra att de bär mindre skuld. Att kraven på ungdomar inte kan ställas lika högt som på färdigutvecklade vuxna människor, skulle därmed kunna motiveras utifrån principen om proportionalitet. Ungdomars mindre mått av ansvar och skuld innebär att argument om proportionalitet mellan brottets svårhet och straffets stränghet kan motivera en särbehandling. Lägre nivåer av skuld kan nämligen innebära att brottet anses mindre svårt vilket i sin tur torde inverka på straffets stränghet.

Teorier om allmänprevention grundar sig i tanken att hot om straff avskräcker människor i allmänhet från att begå brott. Ungdomars outvecklade ansvarsförmåga samt brist på konsekvens- och risktänkande, torde dock innebära att hot om straff inte har någon avskräckande effekt på dem. Det finns även forskning som visar på samma slutsatser. Med andra ord torde teorier om allmänprevention inte kunna motivera skärpta straff för unga lagöverträdare.

Psykologisk forskning har visat att unga är mer känsliga för bestraffning än vuxna, bland annat då bestraffning kan störa ungdomens utvecklings- och inlärningsprocess. Även erfarenhetsmaterial från Danmark har visat att bestraffning av yngre barn riskerar att leda till sämre skolresultat såväl som en större risk för återfall i kriminalitet. Därtill har forskning visat att återfallsrisken för unga lagöverträdare har visat sig öka i takt med frihetsberövandens längd. Straff är i regel ett ineffektivt, kanske till och med kontraproduktivt sätt att motverka ungdomskriminalitet. Ur individualpreventiv synvinkel är bestraffning därmed inte ett legitimt sätt att hantera unga lagöverträdare, då det snarare främjar utvecklingen av en kriminell livsstil.

En särbehandling av barn och ungdomar mot bakgrund av deras större sanktionskänslighet, skulle kunna motiveras utifrån tankar om proportionalitet. Utöver att ungdomar har en annan tidsuppfattning vilket innebär att en ung person kan uppfatta en frihetsberövande åtgärd mer ingripande, så kan ett frihetsberövande under denna tid i livet även riskera att få stor påverkan på ungdomens framtida levnadsstandard. Ett frihetsberövande straff riskerar med andra ord att sätta prägeln på utformningen av resterande delar av ungdomens liv, eftersom ungdomsåren ofta får mycket stor betydelse för framtiden. Därmed kan det argumenteras för att straffet automatiskt blir strängare när det är en ungdom som döms. Det är även möjligt att i detta hänseende peka på humanitetshänsyn som skäl till en särbehandling. Enligt principen om humanitet ska det finnas en medmänsklig respekt och förståelse för misstag. Bestraffning ska enligt principen inte få förstöra ungdomens fortsatta utveckling.

Skälet att särbehandla unga lagöverträdare mot bakgrund av ett krav på tolerans, kopplas varken till preventiva synsätt eller tankar om proportionalitet. Däremot kan tolerans motiveras som skäl till särbehandling genom principen om humanitet. Som ovan nämnts handlar humanitetsprincipen om det mänskliga i att begå misstag, särskilt som ung. Att visa tolerans gentemot ungdomar innebär bland annat att respektera den unga lagöverträdarens förmåga att komma till insikt och ändra sitt beteende. Som en del av ungdomen, testar många ungdomar gränser och begår dumheter för att i sin tur kunna utvecklas till ansvarstagande vuxna människor. Forskning visar att de allra flesta ungdomar självläker i takt med att de mognar. Enligt principerna om humanitet i påföljdsbestämningen finns det ett krav på rimlighet och måttlighet vid bestraffning. Mot bakgrund av de tveksamheter som finns beträffande bestraffnings egentliga påverkan på brottsnivån i samhället, bör i synnerhet de frihetsberövande påföljderna undvikas enligt principen. Att införa skärpta straff för unga lagöverträdare kan med andra ord inte anses förenligt med humanitetshänsyn.

Utifrån detta kan frågan ställas hur (och kanske ens om) dagens reglering förhåller sig till detta. I uppsatsens utredande del redogjordes för regleringen beträffande dels straffmyndighetsåldern, dels bestämmelserna om straffreduktion. Därtill redogjordes för borttagande av straffreduktionen för unga myndiga i åldern 18–20 år. Vid besvarandet av uppsatsens första frågeställning, konstaterades att strafflagstiftningen börjat lägga större fokus på det som kan refereras till som straffvärdeproportionalitet. I lagstiftningsarbetet fortsätter regeringen betona sådant som ”tillräckligt ingripande åtgärder” och

”straffets proportionalitet till brottet”. Det gäller även för de unga lagöverträdarna.

I enlighet med vad som ovan redogjorts för, är jag av uppfattningen att proportionalitetsprincipen kan motivera en särbehandling av de unga lagöverträdarna. Ungdomars mindre mått av ansvar och skuld, skulle kunna innebära att argument om proportionalitet mellan brott och straff kan motivera en särbehandling. Därtill kan konsekvenserna av straffrättsliga ingripanden för barn och unga innebära att straffet automatiskt anses strängare när det är en ungdom som döms. Denna uppfattning verkar lagstiftaren dock inte hålla med om, åtminstone inte vad gäller åldersgruppen 18–20 år.

Enligt forskning och erfarenhetsmaterial finns det goda skäl till särbehandling även av lagöverträdare i åldern 18–20 år. Trots att den utredning som fick i uppdrag att föreslå hur borttagandet av straffreduktionen skulle ske, konstaterade att det varken fanns empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd, genomfördes ändringen. Motiveringen var att utgångspunkten för påföljdsbestämningen ska vara hur svårt brottet är. Vid borttagandet av straffreduktionen för lagöverträdare över 18 år, framgick det inte hur på vilket sätt borttagandet var tänkt att verka. Jag anser att det genom detta togs ett steg i riktningen att underminera betydelsen av forskning och empiri. Därtill är jag av uppfattningen att slopandet av straffreduktionen varken kan sägas förhålla sig till tankar om prevention eller humanitetshänsyn. Denna uppfattning grundar sig i att ändringen genomfördes utan något underlag för att den skulle kunna innebära positiva effekter ur ett brottsbekämpande perspektiv.

Utredaren uttryckte sig även om straffskärpningar i form av reducerad ungdomsreduktion för unga i åldersgruppen 15–17 år. I denna del var utredningen inte bunden till ett förbestämt svar, varför utredaren kunde landa i att straffskärpningar för denna grupp inte var motiverade. Utredaren var av uppfattningen att det inte borde genomföras repressionshöjningar mot barn utan starka skäl. De skäl som fanns för en särbehandling ansågs väga tyngre. Med andra ord kan argumentationen som föranledde borttagandet av straffreduktionen för unga myndiga inte användas för åldersgruppen 15 till 17 år. Det blir intressant att se, hur utredaren i dir. 2023:112 kommer förhålla sig till detta.

6.4 Eventuella effekter av problembeskrivningen i dir. 2023:112 ur ett barnrättsligt perspektiv

Utifrån vad som presenterades i kapitel 5, kan det konstateras att det finns flera underliggande antaganden representerade i dir. 2023:112. Det har även diskuterats vilka eventuella effekter dessa antaganden kan riskera att få. I det följande kommer jag att diskutera hur detta på ett djupare plan kan anses förhålla sig till det barnrättsliga perspektivet.

Barnrätten handlar liksom all annan rätt om hantering av intressekonflikter. Samtidigt går det inte att komma ifrån det faktum att hanteringen av unga lagöverträdare är ett område som präglas av ett spänningsfält med mycket motstående intressen. Utgångspunkten för hanteringen av de unga lagöverträdarna måste tas i att barnkonventionen gäller som svensk lag. Barnkonventionen blev svensk lag bland annat för att barns rättigheter skulle synliggöras ytterligare samt kunna få större påverkan på såväl befintlig som ny lagstiftning.

Särskilt viktig för denna uppsats är principen om barnets bästa i artikel 3. Som redogjorts för, är denna princip både en rättighet och ett tillvägagångssätt. Principen ska fungera som ett tolkningsmedel för övriga konventionsbestämmelser samt genomsyra lagstiftningen. Det medför att principen också måste genomsyra den straffrättsliga lagstiftningen. Skyddet av barnets bästa innebär bland annat att straffrättsliga målsättningar som repression och bestraffning måste ge vika för rehabilitering och reparativ rättvisa. Genom barnkonventionens artikel 37 klargörs att fängslande såväl som frihetsberövande endast får ske som en sista utväg och under kortast möjliga tid. Därtill ska det finnas en respekt för de särskilda behov som barnets ålder ger upphov till. Av artikel 40 i barnkonventionen framgår bland annat att det är önskvärt att främja att barnets återanpassas till samhället. Den närmare innebörden av artiklarna uttolkas genom barnrättskommitténs allmänna kommentarer, och för den enskilda konventionsstaten ger kommitténs rekommendationer god vägledning för hur det fortsatta arbetet med barnrättsperspektivet ska ske.

I den allmänna kommentaren framhålls att rent bestraffande synsätt strider mot artikel 40 i barnkonventionen. Påföljder för barn måste stå i proportion inte bara till brottet, utan även till personliga omständigheter så som barnets ålder, behov och mindre straffrättsliga ansvar. Därtill mottog Sverige i den senaste rekommendationen kritik från barnrättskommittén som bland annat

uttryckte en ”djup oro” för de steg som för närvarande tas vad gäller den straffrättsliga hanteringen av unga lagöverträdare.

Oaktat denna kritik tillsatte regeringen genom dir. 2023:112 en utredning som ska utreda lagförändringar i just den riktning som barnrättskommittén uppmanat Sverige att inte gå. Regeringen försvarade detta genom att betona att rekommendationerna inte är bindande. Syftet med de allmänna kommentarerna såväl som med rekommendationer från barnrättskommittén är dock att ge råd och vägledning för hur konventionsstaterna ska främja barnkonventionens genomförande. Att inte låta rekommendationerna få en avgörande roll på det fortsatta lagstiftningsarbetet innebär onekligen en risk för att det barnrättsliga perspektivet försummas till förmån för andra intressen.

I problembeskrivningen görs antagandet att hårdare straff kan fungera avskräckande och vara ett effektivt sätt att förhindra att barn fastnar i kriminalitet. Utifrån vad som visats i denna uppsats verkar det dock inte finnas något underlag för ett sådant påstående. Forskning har däremot visat att straff riskerar att vara kontraproduktivt när det gäller att bekämpa ungdomsbrottslighet. Därtill har forskning visat att risken för återfall ökar med frihetsberövandets längd. Detta bekräftas inte minst av det erfarenhetsmaterial som finns tillgängligt från Danmark. Sänkningen av straffmyndighetsåldern i Danmark genomfördes med syfte att möta ungas kriminalitet med tydliga konsekvenser, men utan ett egentligt underlag som gav stöd för positiva effekter ur ett brottsbekämpande perspektiv. Förslaget att överväga en sänkt straffmyndighetsålder i dir. 2023:112 liknar det danska uppdraget och har sina rötter i liknande motiv som de som låg bakom den danska förändringen. Min uppfattning är att det utgör ett starkt skäl att ta erfarenhetsmaterialet på allvar.

Problembeskrivningen ger uttryck för flera aspekter som kan ifrågasättas av både forskning och empiri. Genom det sätt som problembeskrivningen har formulerats uppfattar jag det som att betydelsen av forskning och empiri minskas. Samtidigt som betydelsen av de skäl som enligt forskning ger anledning till en särbehandling av unga lagöverträdare minskar, läggs ett större ansvar på barnen att ta ansvar för sina handlingar.

Det finns mycket som visar på att dir. 2023:112 följer den trend som även går att se inom andra delar av det straffrättsliga påföljdssystemet – nämligen skiftet från behandling till förtjänst. För att uppfylla vad som kan anses vara barnets bästa, måste straffrättsliga målsättningar som repression och bestraffning

ge vika för rehabilitering och reparativ rättvisa. Barnrättsperspektivet innebär att unga lagöverträdare ska rehabiliteras och återintegreras i samhället. Påföljder som motiveras mot teorier om vedergällning kan med andra ord inte accepteras. Den trend som går att se, riskerar därmed att strida mot barnrättsperspektivet och principen om barnets bästa enligt barnkonventionen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att proportionalitet mellan brott och straff, verkar prioriteras framför barnet. Visserligen behöver en avvägning göras mellan olika intressen. Att på ett så tydligt sätt som problembeskrivningen visar, prioritera straffets proportionalitet till brottet framför åtgärder som kan verka främjande för barnet, menar jag dock strider mot ett barnrättsligt perspektiv. Trots att det framförts att utredaren ska ha ett barnrätts- och ungdomsperspektiv i sina analyser samt att förslagen som lämnas ska vara proportionerliga, ställer jag mig tveksam till hur det förväntas ske. Än vet vi inte hur utredaren löser det problem som dir. 2023:112 ger upphov till. Det blir spännande att se, om det barnrättsliga perspektivet trots uppdragets problembeskrivning kan få det genomslag som det är ämnat att få. En framtid där straffmyndighetsåldern sänks verkar dock inte helt främmande och vi kan redan nu vara inställda på att straffreduktionen för åldersgruppen 15 till 18 år begränsas.

6.5 Avslutande reflektioner

En alltmer repressiv inställning har gradvis tagit fäste inom straffrätten och ser ut att även fortsättningsvis präglade behandlingen av unga lagöverträdare. Trots att barnkonventionen gäller som svensk lag, hindrar det inte regeringen från att fortsätta införa skärpta straff även för lagöverträdare under 18 år. Utifrån vad uppsatsen visat, verkar samtidigt forskning och empiriskt grundat underlag väga allt mindre vid utredningar om straffskärpningar till förmån för argument om behovet av ”krafttag”. Jag identifierar därmed en juridisk utveckling där andra syften än vad som kan anses vara bäst för barnet riskerar att bli alltmer dominerande – något jag uppfattar att problembeskrivningen i *Skärpta regler för unga lagöverträdare* visar på.

Det är oroande att det på en och samma gång genomförs flera utredningar som påverkar unga lagöverträdare under 18 år. Det gör det svårt att överblicka konsekvenserna av olika förändringar. För utredarna såväl som för remissinstanserna, blir det svårt att bedöma hur specifika förändringar kommer påverka, sett i ljuset av att flera aspekter av särbehandlingen förändras samtidigt. Det kan i sin tur leda till svårigheter i att utvärdera effekterna av olika

åtaganden. Vare sig resultatet blir en ökad, minskad eller oförändrad ungdomskriminalitet är min uppfattning att ett rimligt antagande kan vara att det inte blir möjligt att utreda vilka åtgärder som lett till vilka effekter. Avslutningsvis kan sägas att jag finner det särskilt oroväckande att det parallellt med dir. 2023:112 har tillsatts en utredning som ska genomföra en större översyn av straffskalorna och påföljdssystemet. Det kan potentiellt leda till omfattande straffskärpningar för de yngsta lagöverträdarna.

Hur den framtida behandlingen av unga lagöverträdare faktiskt kommer att se ut och i vilken utsträckning det barnrättsliga perspektivet kommer att vägas in, är något som tiden får utvisa.

Källförteckning

Offentligt tryck

Dir. 2009:60 *En översyn av påföljdssystemet.*

Dir. 2017:122 *Skärpta regler för lagöverträdare 18–20 år.*

Dir. 2022:106 *Ungdomskriminalitetsnämnder - en ny ordning för att förebygga brottslighet.*

Dir. 2023:102 *Utökade möjligheter att använda tvångsmedel mot barn.*

Dir. 2023:112 *Skärpta regler för unga lagöverträdare.*

Dir. 2023:115 *En översyn av straffskalorna samt ett reformerat och mer rättvist påföljdssystem.*

Prop. 1862/63:37 *Förslag till strafflag.*

Prop. 1902:7 *Förslag till lag om ändrad lydelse af 5 kap. 1, 2, 3 och 6 §§ strafflagen, till lag angående verkställighet af domstols förordnande om tvångsuppfostran samt till lag innefattande vissa bestämmelser om förfarandet i brottmål rörande minderåriga.*

Prop. 1924:67 *Förslag till lag om ändrad lydelse av 5 kap. 3 § strafflagen m. m.*

Prop. 1962:10 *Förslag till brottsbalk – Del C.*

Prop. 1987/88:120 *Om ändring i brottsbalken m. m. (straffmätning och påföljdsval m. m.)*

Prop. 2005/06:165 *Ingripanden mot unga lagöverträdare.*

Prop. 2009/10:147 *Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m. m.*

Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*

Prop. 2021/22:17 *Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet.*

SOU 1956:55 *Skyddslag.*

SOU 1997:116 *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

SOU 2012:34 *Nya påföljder Band 3 – Böter, billighetsskäl m. m. och ungdomspåföljder.*

SOU 2018:85 *Slopad straffrabatt för unga myndiga.*

SOU 2020:63 *Barnkonventionen och svensk rätt.*

SOU 2023:44 *En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga.*

Offentligt tryck - Danmark

Utredningar

Betænkning nr. 1508/2009 *Om indsatsen mod ungdomskriminalitet.*

Lagförslag

LFF 2010-03-17 nr 164 – *Forslag til Lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven og lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser (Ungdomskriminalitet).*

LFF 2011-12-14 nr 55 – *Forslag til Lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven, lov om erstatning fra staten til ofre for forbrydelser og færdselsloven (Forhøjelse af den kriminelle lavalder).*

Rapporter

Justitsministeriets forskningskontor, *Udviklingen i børne og ungdomskriminalitet 2001-2014 Med separate opgørelser for kommuner og politikredse, 2015.*

Litteratur

Anderberg, Andreas, *Caught between a rock and a hard place – några aktuella åtgärder mot omyndiga unga lagöverträdare i Sverige*, Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab nr. 3/2023, s. 401–414.

Annars, Erik, *Svensk straffrättshistoria del 1: Några huvudlinjer*, 2. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1973.

Asp, Petter, ”Barn(straff)rätt”, i: Cederborg, Ann-Christin & Warnling-Nerrep, Wiweka (red.), *Barnrätt – En antologi*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2014.

Asp, Petter, *Straffrätten – i går, i dag och i morgon*, SvJT 100 år (festskrift) s 138–161, 2016.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Bacchi, Carol, *Analysing Policy: What’s the problem represented to be?*, Pearson, Frenchs Forests NSW, 2009.

Bacchi, Carol & Goodwin, Susan, *Poststructural Policy Analysis: A guide to practice*, Palgrave Pivot, New York, 2016.

Borgeke, Martin & Forsgren, Mikael, *Att bestämma påföljd för brott*, 4. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2021.

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, 3. uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Burman, Monica, *Ungdomspåföljder och barns rättigheter*, SvJT 100 år (festskrift) s 162–175, 2016.

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Wennberg, Suzanne, Wersäll, Fredrik, *Brottsbalken – En kommentar* (24 nov. 2023, Version 23, Juno), kommentaren till 29 kap. 7 §.

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Wennberg, Suzanne, Wersäll, Fredrik, *Brottsbalken – En kommentar* (24 nov. 2023, Version 23, Juno), kommentaren till 32 kap. 5 §.

Bäcklund, Agneta, “Unga lagöverträdare och kriminalpolitik. Ungdomsbrottslighet”, i: Andersson, Robert & Wahlgren, Paula (red.) *A life in criminology: Festschrift to Jerzy Sarnecki*, Iustus, Uppsala, 2022.

Estrada, Felipe, “Ungdomsbrottslighetens utveckling, omfattning och struktur”, i: Estrada, Felipe, Flyghed, Janne, Nilsson, Anders (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Studentlitteratur, Lund, 2022.

Hirsch, Andrew von, *Proportionalitet och straffbestämning*, Iustus, Uppsala, 2001.

Holmgren, Axel, *Om den s.k. ungdomsrabatten*, SvJT s 343–359, 2018.

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 6. uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2020.

Kleineman, Jan, “Rättsdogmatisk metod”, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 2. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2018.

Lublin, Amanda & Lainpelto, Katrin, “En barnvänlig straffprocess för de allra yngsta lagöverträdarna?”, i: Åhman, Karin, Leviner, Pernilla, Zillén, Kavot (red.) *Barnkonventionen i praktiken*, Norstedts juridik, Stockholm, 2020.

Nordlöf, Kerstin, *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*, 2. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012.

Persson, Mareike, *Caught in the Middle? Young offenders in the Swedish and German criminal justice systems*, Mediatryck, Lund, 2017.

Piil Dam, Anna, Østergaard Larsen, Britt, Skyt Nielsen, Helena, Simonsen, Marianne, *Lowering the minimum age of criminal responsibility: Consequences for juvenile crime and education*, Economics Working Papers 2017:10, Department of Economics and Business Economics, Aarhus University.

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, 7. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2019.

Singer, Anna, *Barns rätt*, 3. uppl., Iustus förlag, Uppsala, 2022.

Ulväng, Magnus, *Påföljds konkurrens – problem och principer*, Iustus, Uppsala, 2005.

Wallén, Per-Edwin, *Svensk straffrätts historia del 2: Några huvudlinjer*, 2. uppl., AWE/Geber, Stockholm, 1975.

FN:s barnrättskommitté

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14, *Om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa*, CRC/C/GC/14, den 29 maj 2013.

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24, *Om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet*, CRC/C/GC/24, den 18 september 2019.

Barnrättskommitténs sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport, CRC/C/SWE/CO/6-7, den 7 mars 2023.

Rättsfall

Migrationsöverdomstolen, MIG 2021:18.

Malmö tingsrätt, dom 08-09-2023 i B 3113-22.

Uppsala tingsrätt, dom 29-11-2023 i B 2770-23.

Övrigt

Amnesty International, *NOTAT til Folketingets Retsudvalg Om L 164 – forslag til lov om ændring af straffeloven, m.fl. - om nedsættelse af den kriminelle lavalder til 14 år*, 2010-04-16, tillgängligt på <ft.dk> (senast besökt 2024-04-25).

Brå, *Det ökade våldet i kriminella miljöer*, publicerad 2023-11-07, tillgängligt på <bra.se> (senast besökt 2024-02-20).

Nyberg, Manfred, *Jimmie Åkesson (SD): Sänk straffmyndighetsåldern till 13 år*, SVT nyheter, publicerad 2023-10-21, tillgängligt på <svt.se> (senast besökt 2024-02-19).

Palström, Ola, *Regeringen vill sänka straffåldern – sågas av forskare*, SVT nyheter, publicerad 2023-05-19, tillgängligt på <svt.se> (senast besökt 2024-02-19).

Rädda barnen, remissvar beträffande betänkandet SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga, 2023-12-14, Dnr. Ju2023/01830, tillgängligt på <regeringen.se> (senast besökt 2024-04-25).

Sveriges domstolar, *Svea hovrätt håller huvudförhandling gällande ett åtal för mord på en taxichaufför med start den 4 mars*, publicerad 2024-02-27, tillgängligt på <www.domstol.se> (senast besökt 2024-04-18).

Tidöavtalet: Överenskommelse för Sverige, tillgängligt på <liberalerna.se> (senast besökt 2024-04-20).

Tärnfalk, Michael, Alm, Charlotte, Kaldal, Anna, *Barnets bästa när barn begår allvarliga brott*, SiS Rapportserie: Institutionsvård i fokus 2022:1, tillgängligt på <stat.inst.se> (senast besökt 2024-05-10).

UNICEF Sverige, *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*, 2024, tillgängligt på <unicef.se> (senast besökt 2024-05-10).

UNICEF Sverige, remissvar beträffande betänkandet SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga, 2023-12-14, Dnr. Ju2023/01830, tillgängligt på <regeringen.se> (senast besökt 2024-04-25).